

Programy partji politycznych.

H- 123343

PROGRAMY

WSZYSTKICH ROSYJSKICH

PARTJI POLITYCZNYCH

SPRAWDZONE I UZUPEŁNIONE.

1906.

WARSZAWA.

7042

ZAKŁADY DUKARSKIE ALFREDA ZONERA W WARSZAWIE.

<http://rcin.org.pl>

Partya Socjalno-demokratyczna Robotnicza.

Rozwój stosunków wymiennych ustalił ścisły związek między wszystkimi narodami cywilizowanego świata, obecnie więc ruch emancypacyjny całego proletariatu musiał się stać i stał się już dawno międzynarodowym.

Będąc jednym z oddziałów wszechświatowej armii proletariatu, rosyjska socjalna-demokracja dąży do tego samego ostatecznego celu, do jakiego dążą socjalni demokraci wszystkich innych państw.

Cel ten ostateczny wypływa ze stanu współczesnego burżuazyjnego społeczeństwa i procesu rozwojowego tegoż.

Charakterystyczną cechą takiego społeczeństwa stanowi produkcja towarowa, wypływająca z kapitalistycznych stosunków produkowania, przy których najpoważniejsza i znaczna część środków produkowania i cyrkulacji towarów znajduje się w rękach niewielkiej ilościowo klasy ludzi, gdy tymczasem olbrzymią większość ludności stanowi proletariat i półproletariat, zmuszony przez swe ekonomiczne uzależnienie do stałego lub peryodycznego sprzedawania swej siły roboczej, a więc stawania się najemnikiem kapitalistów i stwarzania swą pracą dochodów dla wyższych klas społeczeństwa.

Teren panowania gospodarki kapitalistycznej rozszerza się w miarę tego jak stałe i ciągłe udoskonalenia w technice, zwiększając rolę gospodarczą dużych przedsię-

biorstw, prowadzą do usuwania drobnych przedsiębiorców samodzielnych, z których część staje się proletaryatem, a pozostali, mając ograniczoną rolę w życiu społeczno-ekonomicznym wpadają w większe, lub mniejsze uzależnienie od kapitału.

Pozatem rozwój techniki daje możność przedsiębiorcom, w coraz to poważniejszych rozmiarach, korzystania z pracy kobiet i dzieci przy produkowaniu i cyrkulacji towarów. Jednocześnie rozwój techniki dąży do zmniejszenia udziału siły roboczej przy wytwarzaniu, zapotrzebowanie więc na siłę roboczą staje się z konieczności mniejsze aniżeli zaofiarowanie takowej, wskutek czego uzależnienie pracy najemnej od kapitału i stopa wyzysku wzrastają.

Taka wewnętrzna sytuacja w państwach współczesnych i ciągle wzrastająca konkurencja na rynku wszechświatowym utrudniają coraz więcej zbyt towarów, wytwarzanych w ilości stale wzrastającej. Nadprodukcja, wyrażająca się w mniej lub więcej ostrych kryzysach przemysłowych, wślad za którymi idą okresy zastoju przemysłowego, jest nieuniknionem następstwem rozwoju sił gospodarczych przy ustroju kapitalistycznym. Kryzysy i okresy przemysłowego zastoju, w dalszej konsekwencji, jeszcze więcej rujną drobnych wytwórców, stwarzają jeszcze większą zależność pracy najemnej od kapitału, jeszcze szybciej prowadzą do względnego, a czasami do bezwzględnego pogorszenia się położenia klasy robotniczej.

Tak tedy, wzrost techniki, oznaczający wzrost wydajności pracy i społecznego majątku, w społeczeństwie kapitalistycznym jest w ścisłym związku z stale wzrastającą społeczną nierównowagą, ze zwiększeniem się przedziału między posiadającymi i nieposiadającymi; z wzrostem niemożności regulowania bezroboci, jak również wszelkiego rodzaju cierpień i niedostatków dla szerokich warstw pracujących mas.

W miarę tego, jak rosną i rozwijają się wszystkie te sprzeczności, rośnie także niezadowolenie masy pracującej i wzrasta ilość i skupienie się proletaryatu i zaostrza się walka z wyzyskiwaczami. Jednocześnie udoskonalenie techniczne, koncentrując środki wytwarzania i cyrkulacji bogactw i uogólniając system pracy w kapitalistycznych przedsiębiorstwach, coraz szybciej i szybciej stwarzają real-

nią możność zamiany kapitalistycznej gospodarki na socjalistyczną.

Zamieniwszy prywatne władanie środkami wytwarzania i komunikacji na społeczne i wprowadziwszy planową organizację gospodarki społecznej dla zabezpieczenia dobrobytu i wszechstronnego rozwoju wszystkich członków społeczeństwa, ustrój państwa przyszłości zniesie podział na klasy i wszelki ucisk jednej części społeczeństwa nad drugą.

Aby dojść do tego, proletaryat musi osiąść władzę polityczną.

Biorąc sobie za zadanie przygotowanie proletaryatu do wykonania wielkiej misji historycznej, międzynarodowa socjalna demokracja organizuje go w samodzielną partję polityczną, przeciwstawiającą się wszystkim partjom burżuazyjnym, kieruje wszelkimi przejawami walki klasowej, wykazuje mu nieprzejednane przeciwstawienie interesów wyzyskiwaczy i wyzyskiwanych, wyjaśnia mu jego historyczną rolę i niezbędne warunki, przy których ma nastąpić przewrót socjalny.

Partja klasy robotniczej, socjalna demokracja, powołuje do swoich szeregów wszystkie warstwy pracującego i wyzyskiwanego ludu, o ile przyjmują one punkt widzenia proletaryatu.

W drodze do wspólnego celu, socjalni demokraci zmuszeni są wystawiać w różnych państwach niejednakowe chwilowe żądania, a to z tego powodu, że rozwój kapitalizmu nie wszędzie jest jednakowy, również i dlatego, że odbywa się on w różnych socjalno-politycznych warunkach.

W Rosyi, gdzie wielka produkcyja stała się dominującą, przechowały się liczne pozostałości starego przedkapitalistycznego systemu, który polegał na poddaństwie pracujących mas w stosunku do obywateli ziemskich, państwa, albo przedstawiciela państwa. Przeżytki te, będąc bardzo ważną przeszkodą na drodze do rozwoju ekonomicznego, utrudniają rozwój klasowej walki proletaryatu i utrzymują cały naród w stanie ciemnoty.

Jako idealny system społeczny socjalna demokracja uważa ustrój zapewniający:

1) Zwierzchniczą władzę ludu, t. j. ześrodkowanie całej władzy państwowej w rękach zebrania prawodawczego, które stanowią przedstawiciele ludu, ukonstytuowani w jedną izbę.

2) Powszechne, równe i bezpośrednie prawo wyborcze, zarówno przy wyborach do prawodawczego zebrania, jak i do wszystkich lokalnych instytucji samorządu, dla obywateli i obywaterek, mających nie mniej lat dwudziestu; tajne głosowanie przy wyborach; prawo każdego wyborcy do wybierania go do wszystkich instytucji reprezentacyjnych; parlamenty obierane co dwa lata; wypłacanie pensji reprezentantom ludu.

3) Jak najdalej idący samorząd lokalny, samorząd terytorjalny dla prowincji o odmiennych warunkach bytu i składzie ludności.

4) Nietykalność osób i mieszkań.

5) Nieograniczona wolność sumienia, słowa, druku, zebrań, strejków i stowarzyszeń.

6) Wolność przenoszenia się i handlu.

7) Zniesienie stanowości i zupełne równouprawnienie wszystkich obywateli, niezależnie od płci, religii, rasy i narodowości.

8) Prawo ludności do uczenia się w ojczystym języku, zabezpieczone ufundowaniem na koszt państwa i samorządów lokalnych potrzebnych do tego szkół; prawo każdego obywatela do wypowiedzania się na zgromadzeniach w ojczystym języku; wprowadzenie ojczystego języka na równi z państwowym do wszystkich lokalnych, społecznych i państwowych instytucji.

9) Prawo stanowienia o sobie dla każdej narodowości wchodzącej w skład państwa.

10) Prawo każdego obywatela do oskarżenia każdego urzędnika w drodze zwykłej przed sądem przysięgłych.

11) Wybieralność sędziów przez ludność.

12) Zamiana armii regularnej na powszechne uzbrojenie ludu.

13) Oddzielenie kościoła od państwa i szkoły od kościoła.

14) Bezpłatne i obowiązujące nauczanie ogólne zawodowe dla wszystkich dzieci obojga płci do lat 16-tu; zaopatrywanie biednych dzieci w żywność, ubranie i podręczniki szkolne na koszt państwa.

Jako zasadniczego warunku do demokratyzacji państwowej gospodarki, rosyjska socjalno-demokratyczna partya robotnicza żąda: zniesienia wszelkich państwowych podatków i wprowadzenia podatku postępowego od dochodów i spadków.

W celu obrony klasy robotniczej od zwyrodnienia fizycznego i duchowego, partya żąda:

1) Ośmiogodzinnego dnia roboczego na dobę dla wszystkich najemnych robotników.

2) Zagwarantowanie przez prawo nie mniej jak 42-godzinnego (bez przerwy) odpoczynku w tygodniu, dla robotników najemnych obojga płci we wszystkich dziedzinach gospodarki narodowej.

3) Bezwzględne zniesienia roboty ponad normę.

4) Zniesienia nocnej pracy (od 9-tej wieczorem do 6-tej rano), we wszystkich gałęziach pracy, z wyjątkiem, gdzie praca taka z powodu technicznych warunków jest niezbędnie potrzebną, za zgodą organizacyi robotniczych.

5) Zabronienia przedsiębiorcom korzystania z pracy dzieci w okresie szkolnym (do 16 lat) i ograniczenia czasu roboczego dla niepełnoletnich (16—18 lat) do sześciu godzin na dobę.

6) Zniesienia pracy kobiecej w tych gałęziach, gdzie takowa jest dla organizmu kobiecego szkodliwą; uwolnienie kobiet od pracy na 4 tygodnie przed i 6 tygodni po połogu, z zachowaniem pełnej płacy zarobkowej za cały ten czas.

7) Urządzenia przy wszystkich warsztatach, fabrykach i przy wszelkich przedsiębiorstwach, gdzie pracują kobiety, żłobków dla niemowląt i drobnych dzieci; zwalniania od roboty kobiet karmiących dzieci co najmniej co 3 godziny, nie mniej, jak na pół godziny.

8) Państwowego ubezpieczenia robotników na starość i na wypadek zupełnej, albo częściowej niezdolności do pracy, na rachunek specjalnego funduszu, otrzymanego drogą odpowiedniego opodatkowania kapitalistów.

9) Zakazu wypłacania zarobków towarem; ma się wypłacać co tydzień pieniędzmi i wydawać zarobki podczas pracy.

10) Zabronienia przedsiębiorcom wszelkich wytrącań z zarobków bez względu na przyczynę i przeznaczenie (kary, braki i t. d.).

11) Mianowania odpowiedniej ilości fabrycznych inspektorów we wszystkich gałęziach pracy i poddania kontroli fabrycznych inspektorów wszystkich przedsiębiorstw, korzystających z pracy najemnej, nie wyłączając rządowych (praca służby domowej podlega też temu nadzorowi); mianowania inspektorek tam, gdzie zastosowywana jest praca kobieca; udział delegatów, wybranych przez robotników, a opłacanych przez państwo, w kontroli nad wykonaniem ustaw fabrycznych, jak również przy układaniu cenników, przyjmowaniu i brakowaniu materiału i produktów pracy.

12) Kontroli instytucji samorządu lokalnego, z udziałem delegatów robotniczych, nad sanitarnym stanem lokali mieszkalnych, przeznaczanych przez przedsiębiorców dla robotników, jak również nad wewnętrznym porządkiem w tych lokalach i nad warunkami wynajmu,—w celu uwolnienia robotników od wtrącania się przedsiębiorców do ich prywatnego życia i działalności obywatelskiej.

13) Urządzenia prawidłowo zorganizowanego dozoru sanitarnego we wszystkich przedsiębiorstwach, korzystających z pracy najemnej, przy zupełnej niezależności całej organizacji lekarsko-sanitarnej od przedsiębiorców; bezpłatnej pomocy lekarskiej dla robotników na rachunek przedsiębiorcy, z zachowaniem zarobków podczas choroby;

14) Ustanowienia karnej odpowiedzialności przedsiębiorców za przekroczenie praw o ochronie pracy.

15) Ustanowienia we wszystkich gałęziach gospodarki sądów przemysłowych, składających się w równej liczbie z przedstawicieli robotników i przedsiębiorców.

16) Włożenia na instytucje lokalne obowiązku urzędzenia biur pośrednictwa w pracy dla miejscowych i napływowych robotników (giełdy pracy) we wszystkich gałęziach, z udziałem w zarządzie przedstawicieli od organizacji robotniczych.

W celu usunięcia przeżytków systemu poddańczego, które najdotkliwiej i bezpośrednio odbijają się na włościanach, i dla ułatwienia im normalnego rozwoju partya żąda w pierwszym rzędzie:

1) Zniesienia podatku uwłaszczeniowego i czynszów dzierżawnych.

2) Usunięcia wszelkich praw, utrudniających chłopom rozporządzanie ziemią do nich należąca.

3) Zwrotu chłopom sum, zapłaconych przez nich pod postacią podatku uwłaszczeniowego i czynszu dzierżawnego; konfiskaty w tym celu klasztornych i kościelnych majątków, jak również majątków państwowych i należących do członków rodziny panującej; następnie opodatkowania ziemi posiadaczy-szlachty, którzy korzystali z pożyczki uwłaszczeniowej; utworzenia z sum, tą drogą otrzymanych, oddzielnego funduszu narodowego i przeznaczenia go na potrzeby kulturalne i filantropijne gmin włościańskich.

4. Urządzenia komitetów włościańskich: a) w celu zwrócenia gminom włościańskim (za pomocą wywłaszczenia albo, jeżeli ziemia przechodziła z rąk do rąk, — wykupienia przez państwo na rachunek wielkiej własności ziemskiej) tej ziemi, która została okrojona chłopom podczas zniesienia poddaństwa; b) w celu oddania na własność włościanom na Kaukazie tej ziemi którą oni użytkują, jako chwilowi posiadacze; c) w celu zniesienia przeżytków stosunków poddańczych, zachowanych na Uralu, Altaju, w Zachodnim kraju i innych prowincjach państwa.

5) Przelania na sądy prawa obniżania nadmiernie wysokiej ceny dzierżawnej i umarzania tych kontraktów, które mają na celu oplątanie włościanina.

Rosyjska Socjalno-Demokratyczna Robotnicza Partya uważa, że zupełne i trwałe urzeczywistnienie wyliczonych politycznych i socjalnych reform osiągnąć można jedynie drogą zwołania Zgromadzenia konstytuującego (Uczreditelnowo Sobrania), wybranego bez presji przez cały naród.

Partya Socjalistów Rewolucjonistów.

Rosya współczesna przez swój rozwój kulturalny i socyalny wchodzi w coraz większy kontakt z przodującymi narodami świata cywilizowanego; zachowuje ona jednakże szereg odrębności, uzależnionych poprzedzającą historiją, miejscowe warunki i międzynarodowe położenie.

W krajach cywilizowanych równolegle z wrostem ludności i jej potrzeb wzrasta władza człowieka nad naturą, udoskonalenie metod kierowania jej przyrodzonymi siłami i zwiększanie się twórczej siły pracy ludzkiej we wszystkich dziedzinach zastosowania takowej.

Wzrost ten jest niezbędnym warunkiem socyalnego postępu i walki o wszechstronny i harmonijny rozwój indywidualności człowieka.

Ale wzrost ten władzy człowieka nad przyrodą odbywa się w współczesnem społeczeństwie przy udziale zróżniczkowanych jednostek gospodarczych, prywatnego władania środkami produkcji, przemiany takowych w kapitał, uprzedniego wywłaszczenia bezpośrednich wytwórców, albo pośredniego poddania ich wpływowi kapitału. W miarę rozwoju tych podwalin współczesnego społeczeństwa, rozpada się ono coraz jaskrawiej na klasę wyzyskiwanych pracowników, otrzymujących coraz mniejszą część dostatków wytworzonych ich pracą, i klasę wyzyskiwaczy, którzy monopolizują w swych rękach władanie przyrodzonymi siłami przyrody i społecznymi środkami wytwarzania.

Ustrój kapitalistyczny, centralizując wytwórczość w wielkich zakładach przemysłowych, i wytwarzając w ten sposób

ogniska pracy kolektywnej, przygotowuje zamianę systemu obecnego na socjalistyczny, kolektywistyczny ustrój gospodarki przemysłowej.

Współczesny rozwój gospodarczy wykazuje swe ujemne strony: anarchię wytwórczości towarowej i konkurencji; nieprodukcyjne szafowanie siłami gospodarczymi; kryzysy wstrząsające gospodarką narodową u samych podstaw; wzrost wyzysku, zależności i niezabezpieczenia mas robotniczych; burzącą wszelką moralność władzę pieniędzy; egoistyczną walkę wszystkich przeciwko wszystkim o prawo egzystencji i stanowisko uprzywilejowane.

Wzajemny stosunek tych dodatnich i ujemnych cech współczesnego rozwoju gospodarczego jest niejednakowy dla rozmaitych gałęzi wytwarzania i dla różnych krajów. Stosunkowo sprzyjający w wyższych gałęziach przemysłu i krajach klasycznego kapitalizmu, stosunek ten staje się coraz mniej sprzyjającym w innych gałęziach przemysłu, a szczególnie w rolnictwie, i w całych krajach, mniej wygodnie usytuowanych w międzynarodowej walce ekonomicznej.

Ale niezależnie od tych różnic, nierównomierność i przeciwstawienie się dodatnich i ujemnych cech w rozwoju współczesnej gospodarki stanowią ogólny i stale wzrastający fakt, brzemienny bardzo poważnymi historycznymi następstwami.

Z wzrostem socjalnego rozdziału między wyzyskiwaczami i wyzyskiwanymi, z wzrostem sprzeczności między wydajnością pracy a niepomiarnie małym udziałem ze strony pracujących w korzystaniu z rezultatów, z wzrostem skali wyzysku, rośnie jednocześnie z ich strony niezadowolenie ze stanowiska zajmowanego przez nich w współczesnym społeczeństwie.

Na gruncie żywiłowego rozwoju zaostrzania się stosunków klasowych, coraz więcej rozwija się świadomy i planowy udział zorganizowanych zbiorowych sił w przebiegu wypadków, w imię takiego lub innego ideału społecznego, celu ostatecznego, z systematycznie opracowaną taktyką. Celowo skierowywana walka obejmuje jednocześnie wszystkie dziedziny życia społeczeństwa—ekonomiczną, polityczną i duchową.

Klasa kapitalistów dąży do utrwalenia podstaw swej egzystencji przez wyzysk drogą renty, dochodu z kapitału we wszelkich formach, i obarczenie masy pracującej podatkami. Za pomocą syndykatów, karteli i trustów dążą oni dla osiągnięcia swych egoistycznych celów, do opanowania dziedziny wytwarzania i zbytu. Dążą oni do dostosowywania wszelkich urządzeń i instytucji współczesnego państwa do swych interesów klasowych, aby zrobić z nich narzędzia panowania. Wreszcie chcą oni opanować literaturę, sztukę, trybuny, a to w celu utrzymania mas pracujących nie tylko w ekonomicznej, ale i umysłowej niewoli.

Nie posiadając innych, lub wyczerpawszy w walce środki, zwracają się oni do przeżytków dawnego systemu, wskrzeszając rasowe i religijne antagonizmy, zaprawiając uczucia narodowe jadem szowinizmu i nacyonalizmu.

Ustrój burżuazyjny, zatracając całą przeszłość postępową, doprowadza do intelektualnego zwyrodnienia klas w nim pracujących, coraz jawniej odpychając od siebie umysłowy i moralny kwiat społeczeństwa i zmuszając go do ciężenia w kierunku wrogiego burżuazyjnego obozu uciskanych i wyzyskiwanych.

Klasy wyzyskiwanych bronią się żywiołowo przed ciężącym nad nimi uciskiem, i w miarę rozwoju swej świadomości, występują coraz jednoliej i skierowują walkę przeciwko podstawom burżuazyjnej egzystencji. Międzynarodowy ruch ten coraz wyraźniej określa się, jako działanie olbrzymiej większości w interesach tejże większości i w tem tkwi gwarancya zwycięstwa.

Świadomym wyrazem, oświetleniem naukowym i uogólnieniem tego ruchu jest międzynarodowy socjalizm rewolucyjny.

Zasadniczy praktyczny cel zmierza do tego, aby wszystkie warstwy pracującego i wyzyskiwanego ludu uznały się jako jedna klasa robotnicza, widziały w tej klasowej jedności zadatek swego wyzwolenia i drogą planowej zorganizowanej walki skuteczniły socjalno-rewolucyjny przewrót, z następującym programem: wyswobodzenie wszystkich instytucji społecznych z rąk klas, teraz je posiadających; zniesienie prywatnego władania środkami wytwarzania i naturalnymi siłami przyrody; usunięcie podziału społeczeństwa na klasy; zniesienie współczesnych społecznych

urządzeń klasowych o charakterze przymusowo represyjnym, z pozostawieniem i rozwijaniem ich naturalnych kulturalnych funkcji, t. j. planowej organizacji powszechnej pracy na powszechny użytek.

Tylko urzeczywistnienie tego programu daje możliwość ciągłego, niekrępowanego, wolnego rozwoju wszystkich duchowych i materialnych sił ludzkości; tylko tą drogą wzrost społecznych bogactw przestanie być środkiem uzależniania i uciskania klasy robotniczej, a stanie się źródłem jej dobrobytu i wszechstronnego, harmonijnego rozwoju jednostki; tylko tą drogą ustanie zwyrodnienie ludzkości z jednej strony — z powodu bezczynności i przesytu, z drugiej — z powodu nadmiernej pracy i głodu; tylko przy urzeczywistnieniu swobodnego współżycia, ludzkość będzie się normalnie rozwijała w fizycznym, umysłowym i moralnym kierunku, coraz gruntowniej wcielając prawdę, sprawiedliwość i solidarność do swego życia społecznego. W tym duchu zadaniem rewolucyjnego socjalizmu jest wyzwolenie całej ludzkości. Doprowadza on do usunięcia wszelkich form wzajemnej walki między ludźmi, wszelkich form gwałtu i wyzysku jednego człowieka przez drugiego, do swobody, równości i braterstwa wszystkich, bez różnicy płci, rasy, religii i narodowości.

Partya Socjalistów-Rewolucjonistów w Rosji zapatruje się na swoją pracę, jako na organiczną składową część międzynarodowej walki pracy przeciwko wyzyskowi, człowieka przeciwko formom krępującym jego rozwój społeczny, i prowadzi ją w duchu ogólnych potrzeb tej walki, w formie, odpowiadającej konkretnym warunkom.

Rozwój kapitalizmu ujawnia się tu w Rosji więcej niż gdzieindziej, równoważąc twórczy, organizacyjny wpływ wzrostu społecznych sił wytwórczych. Stosunki polityczne w związku z warunkami uwłaszczenia włościan i rozwojem lichwy na wsi (kułaczestwa) we wszystkich rodzajach i gatunkach, coraz więcej i więcej paraliżują wytwórcze siły wsi. W coraz to znaczniejszej mierze zmuszeni są włościanie udawać się do pomocniczych zarobków i roboty najemnej, otrzymując ze wszystkich rodzajów zarobków dochód, zaledwie odpowiadający żebraczej pracy zarobkowej proletariatu. W skutek tego kurczy i osłabia się wewnętrzny rynek przemysłu, cierpiącego na brak zewnętrznych rynków, progresywnie wzrasta nadmiar ludności i kapitalistycznie —

zbyteczna armia rezerwowa proletaryatu, obniżająca swą konkurencyą stopę życiową proletaryatu miejskiego.

Do tego czasu, dopóki zorganizowana klasa robotnicza będzie w stanie wywierać tylko częściowy wpływ na zmianę stosunków społecznych i rozwój prawodawstwa — Partya Socjalistów-Rewolucjonistów będzie dążyła do tego, ażeby polityka częściowych podbojów nie osłabiała w klasie robotniczej dążenia do ostatecznego, zasadniczego celu; aby i w tym momencie walczyła ona tylko o takie reformy, które będą rozwijały i wzmacniały zwartość i zdolność do emancypacyjnej walki, wpływając na podniesienie poziomu intelektualnego i skali kulturalnych potrzeb, wzmacniając pozycje bojowe i usuwając przeszkody, utrudniające organizowanie się.

Partya Socjalistów-Rewolucjonistów stara się o wywalczenie następujących reform.

A. W politycznej i prawnej dziedzinie:

1) Utworzenie republiki demokratycznej, z daleko idącą autonomią prowincjonalną i gminną, jak w mieście, tak i na wsi;

2) najszerszej zastosowana federacja pomiędzy poszczególnymi narodowościami; przyznanie im bezwzględного prawa stanowienia o sobie;

3) bezpośrednie, tajne, równe prawo głosowania dla każdego obywatela od lat 20-stu, bez różnicy płci, religii i narodowości; proporcjonalne przedstawicielstwo;

4) bezpośrednie ludowe prawodawstwo (referendum i inicjatywa);

5) wybieralność, usuwalność w każdym czasie i pod sądność wszystkich urzędników;

6) zupełna wolność sumienia, słowa druku, zgromadzeń, zmów robotniczych i związków;

7) zupełne i ogólne obywatelskie równouprawnienie;

8) nietykalność osób i mieszkań;

9) zupełne oddzielenie kościoła od państwa i ogłoszenie religii jako sprawy prywatnej dla każdego;

10) ustanowienie obowiązkowego świeckiego nauczania, jednakowego dla wszystkich, na koszt państwa;

11) równoprawność językowa;

12) bezpłatne sądownictwo;

13) zniesienie armii stałej i ustanowienie milicji ludowej.

B. W gospodarczej dziedzinie:

1) W sprawie prawodawstwa robotniczego Partya Socjalistów-Rewolucjonistów stawia sobie jako cel ochronę duchowych i fizycznych sił klasy robotniczej i zwiększenie zdolności takowej do dalszej walki emancypacyjnej, którym to ogólnym dążeniom muszą być podporządkowane wszystkie wązko-praktyczne, bezpośrednie, lokalne i zawodowe sprawy poszczególnych warstw robotniczych. W tym celu partya będzie walczyła:

a) o możliwie największe skrócenie czasu roboczego w zakresie pracy dodatkowej;

b) ustanowienie drogą prawną maksymalnego dnia roboczego, w zależności od norm wskazywanych przez naukową higienę (w czasie najbliższym — ośmiogodzinna norma dla większości gałęzi przemysłu i odpowiednio mniejsza w gałęziach, gdzie praca jest niebezpieczna i szkodliwa dla zdrowia);

c) określenie minimum płacy zarobkowej przez porozumienie się lokalnych instytucji samorządu ze związkami robotniczymi;

d) ubezpieczenie państwowe we wszelkich odmianach (od wypadków, bezrobocia, choroby, na wypadek starości i t. d.) na rachunek państwa i przedsiębiorców, z zaprowadzeniem między ubezpieczonymi zasady samorządu;

e) państwowa ochrona pracy we wszystkich gałęziach wytwarzania i handlu, z uwzględnieniem wymagań higieny naukowej, pod kontrolą fabrycznej inspekcji wybranej przez robotników (normalne warunki pracy, higieniczne lokale mieszkalne, zakaz pracy małoletnich do lat 16-stu, ograniczenie roboty niepełnoletnich, zakaz kobiecej i dziecięcej pracy w pewnych gałęziach przemysłu i w niektórych okresach, wystarczający tygodniowy (bez przerwy) odpoczynek i t. p.;

f) zawodowe organizacje robotnicze i stale wzrastający wpływ takowych na stosunki wewnętrzne w zakładach przemysłowych.

2) W kwestyi polityki agrarnej i stosunków rolnych Partya Socjalistów-Rewolucjonistów wytknęła sobie jako cel wykorzystanie, na rzecz socjalizmu i walki przeciwko obecnemu systemowi, jak gminnych, tak i życiowych poglądów, tradycji i form rosyjskiego włościaństwa, a szczególnie poglądu na ziemię, jako wspólną własność wszystkich pra-

cujących. W tym celu partya będzie dążyć do socjalizacji ziemi znajdującej się w prywatnym władaniu t. j. do odebrania takowej z rąk poszczególnych posiadaczy, i oddania do społecznego władania i rozporządzenia demokratycznie zorganizowanym gminom i terytoryalnym związkom gminnym na zasadach stosunkowej używalności. Na wypadek, gdyby to podstawowe i najważniejsze zadanie agrarnego programu — minimum, nie było urzeczywistnione zaraz, Partya S.-R. w dalszej swej polityce agrarnej będzie się starała o możliwe przyspieszenie urzeczywistnienia tego żądania w całości, wystawiając przejściowe żądania, naprzykł.: rozszerzenie praw gminy i związków terytoryalnych po wywłaszczeniu ziemi znajdującej się w prywatnym posiadaniu; skonfiskowanie dóbr klasztornych, państwowych i prywatnych majątków rodziny panującej i użycie takowych, na rzecz obdzielenia gmin odpowiednią ilością ziemi, a także na potrzeby wysiedlania i przesiedlania; ograniczenie zapłaty za korzystanie z ziemi do rozmiarów czystego dochodu z gospodarki na takowej (z odliczeniem z dochodu brutto wydatków na uprawę i normalnej płacy za pracę); wynagrodzenie za podnoszenie kultury ziemi przy przechodzeniu używalności z jednych rąk do drugich; oddawanie renty drogą specjalnego podatku na rzecz gmin i instytucji samorządu.

3) W sprawie polityki finansowej partya będzie agitowała za wprowadzeniem postępowego podatku od dochodów i spadków, przy zupełnem uwolnieniu od podatku dochodów drobnych, nie dochodzących do pewnej normy; za zniesieniem podatków pośrednich (z wyjątkiem podatku od zbytkownych przedmiotów), ceł ochronnych i wogóle wszelkich podatków, obarczających pracę.

4) W sprawie miejskiej i wiejskiej partya będzie popierać wszelką społeczną obsługę (bezpłatna pomoc lekarska, rolno-agronomiczna gospodarka, komunalizacja dostarczania wody, światła, dróg i środków komunikacji i t. p.); jaknajszersze prawo miejskich i wiejskich samorządów do opodatkowania nieruchomego majątku i do przymusowego wywłaszczenia takowych, szczególnie w interesie potrzeb mieszkaniowych klasy robotniczej; komunalną miejską i rolną, jak również państwową politykę, sprzyjającą rozwojowi kooperatyw, opartych na ściśle demokratycznych zasadach.

5) Co się zaś tyczy rozmaitych zarządzeń, dążących do nacyonalizacji poszczególnych gałęzi gospodarki pań-

stwowej jeszcze w granicach burżuazyjnego państwa, to Partya Socyalistów-Rewolucyonistów może je popierać li tylko w tym razie, jeżeli demokratyzacya politycznego ustroju i stosunek sił społecznych, również jak i charakter poszczególnych zarządzeń, będą dawały gwarancyę dostateczną, że tą drogą nie wzrośnie uzależnienie klasy robotniczej od rządzącej biurokracyi. Wogóle Partya Socyalistów-Rewolucyonistów ostrzega klasę robotniczą przed tym „państwowym socyalizmem“, który jest częściowo rezultatem półśrodków używanych do otumanienia robotniczej klasy, częściowo-państwowym kapitalizmem, koncentrującym rozmaite gałęzie wytwarzania i handlu w rękach rządzącej biurokracyi, w celach fiskalnych i politycznych.

Partya Socyalistów-Rewolucyonistów, agituje za zwołaniem Ziemskiego Soboru (Uczreditelnawo Sobrania), wybranego bez przymusu przez cały naród bez różnicy płci, stanów, narodowości i religii, w celu przebudowy porządku obecnie istniejącego. Swego programu w tej materii partya będzie broniła w Konstytuancie, starając się jednocześnie wprowadzić go w życie w okresie rewolucyjnym.

Partya Radykalna.

Demokracja—to polityczne hasło XX stulecia, odziedziczone po XIX wieku. Na zachodzie, z wyjątkiem nielicznych grup parlamentarnych, skostniałych w stánowych przesądach i wyłączności, wszystkie partie polityczne, w tej liczbie umiarkowane z prawicy, uznają konieczność nieuniknioną reform demokratycznych.

Rosja jest państwem demokratycznym; tu nie ma zrzeczonej, silnej arystokracji, nie ma zrzeczonej, silnej burżuazyi; demokratyczne idee w zakresie politycznym muszą wywołać szeroką sympatyę.

Partya centrum — konstytucyjno-demokratyczna, ogłosiła umiarkowanie-demokratyczny program.

Partya radykalna podobnie jak i partie socjalistyczne będzie przeprowadzała zasadę czystego demokratyzmu.

W dziedzinie politycznej programem partyi jest jak najszerzej zastosowana równość polityczna.

1) Partya uważa, że najwięcej odpowiednią formą politycznego ustroju jest republika demokratyczna.

Przy konstytucyjnej formie rządów partya, pozostając wierną swemu programowi, uważa za niezbędne ściśle parlamentarne urządzenie, z ministrami, wybieranymi z pośród większości parlamentarnej i odpowiedzialnymi przed przedstawicielami narodu nie tylko za przekroczenie prawa, ale i za kierunek w polityce.

2) Uważając za anty-demokratyczny taki dwuizbowy system, przy którym wyższa izba jest wybierana przez członków ziemstw gubernialnych, chociażby zreformowanych na zasadach demokratycznych, partya radykalna nie

uważa za odpowiednią i takiej izby wyższej, która jest wybierana na zasadzie ogólnego, równego i bezpośredniego głosowania i dlatego zatrzymuje się przy żądaniu jednej izby.

3) Następnie radykalna partya uważa za potrzebne przeprowadzenie zasady daleko idącej autonomii narodowo-politycznej. Zasada autonomii dla paru dużych prowincyj, które w niedawnej przeszłości były samodzielne, nie może zadowolnić tych wszystkich narodowości Rosyi, które nigdy nie miały politycznej autonomii, albo chociaż miały, reprezentują obecnie liczebnie i terytoryalnie stosunkowo nieznaczne skupienia.

Zadośćuczynienie prawnym dążeniom do politycznej autonomii i takich mas narodowościowych może być przeprowadzone, bez krzywdy dla całości Rosyi, przez rozszerzenie autonomii politycznej, jednocześnie z administracyjną, na drobne jednostki terytoryalne.

Przy daleko idącym rozwojui instytucyj ziemskich, i obecnie obdarzonych administracyjną, a nawet częściowo prawodawczą autonomią, federacya niewielkich jednostek terytoryalnych, albo połączone stany rosyjskie nie mając charakteru utopijnego, dadzą wszystkim narodowościom możność urzeczywistnienia, choćby na nieznacznym terytoryum, drogich im narodowo-kulturalnych zadań w najszerszym zakresie.

Tylko takie stany zjednoczone z daleko idącą lokalną prawodawczą i administracyjną autonomią mogą zachować jednolitość Rosyi.

4) Partya uważa za konieczne, jednocześnie z daleko idącą federacyjną zasadą, wprowadzenie w stanach referendum, jako niezbędnego przejścia do ludowładztwa.

5) Następnie partya żąda nadania politycznych praw kobietom, bez wszelkich zastrzeżeń i omówień.

6) Wreszcie, partya żąda natychmiastowego zniesienia różnic stanowych, tytułów, stopni, orderów i t. d.

7) W zakresie sprawy robotniczej partya radykalna, odnosząc się z wielką sympatją do zadań partyi socjalistycznych, uważa za niezbędne: udział społeczeństwa w pośredniczeniu między pracodawcami i pracującymi, dopuszczenie klasy robotniczej do rozstrzygania konfliktów między pracującymi, a pracodawcami, do kontroli nad warunkami pracy, wreszcie urzeczywistnienie wszystkich tych reform, które wzięte w całości stanowią minimum żądań partyi socjalistycznych.

8) W kwestyi agrarnej radykalna partya uważa za niezbędne:

A. Utworzenie funduszu dla potrzeb rolnych:

a) Drogą wywłaszczenia bez żadnego wynagrodzenia dóbr państwowych, prywatnych rodziny panującej, klasztor-nych i cerkiewnych;

b) drogą wywłaszczenia za minimalnem wynagrodze-niem dóbr, będących w prywatnem posiadaniu;

B. Ustanowienie maksymalnej granicy prywatnego wła-dania ziemią z tem, aby wywłaszczeniu podlegała wszyst-ka ziemia, przewyższająca maksimum posiadania.

C. Wydzierżawianie z funduszu rolnego ziemi tylko tym, którzy ją osobiście uprawiają.

9) W zakresie polityki finansowej partya żąda jedynie postępowego podatku, od dochodów i spadków.

10) Następnie, partya wymaga zupełnego oddzielenia kościoła od państwa i szkoły od kościoła.

11) W zakresie nauczania partya żąda bezpłatnego i obowiązkowego nauczania początkowego.

12) Partya wymaga daleko idącej reformy obecnie istniejącej zasady wojskowej i służby w wojsku i wpro-wadzenia w życie zasady milicyjnej.

Za najbliższe swoje zadanie partya uważa natychmia-stowe zwołanie konstytuanty (uczreditelnawo sobrania) na zasadzie powszechnego dla wszystkich obywateli i obywa-telek równego, bezpośredniego i tajnego prawa głosowania.

Partya Wolnomyślnych.

Nie tylko w celu zamiany istniejącego ustroju państwowego na inny, o idealnym charakterze, tworzy się nowa partya. Nie w samym tylko dążeniu do zabezpieczenia w przyszłości potrzeb ekonomicznych włościństwa i bezrolnego proletaryatu upatrujemy gwarancję przyszłego szczęścia Rosyi.

Również nie sądzimy, żeby zbawienie wynikło z powołania do władzy tylko skrajnych partyi, chociaż uznajemy, że wyłącznie one niosły na swych barkach cały ciężar zawziętej walki ze zwalonym obecnie systemem policyjno-urzędniczym. W strukturze państwowej mocny fundament stanowią tylko idee i dążenia ogólnie ludzkie.

Partya „wolnomyślnych“ żąda reform, nie tylko humanitarnych i odpowiadających potrzebom wszystkich klas, ale i praktycznie ziszczalnych. Jesteśmy głęboko przekonani, że z liczby wskazanych przez nas reform, te które nie są chwilowo do urzeczywistnienia, mogą być urzeczywistnione przy solidnej wspólnej pracy i istnieniu gwarancji rzeczywiście prawnego i ekonomicznie-sprawiedliwego ustroju państwowego. Każdy obywatel powinien korzystać ze wszystkich dobrodziejstw swobody osobistej, politycznej i ekonomicznej, nie spotykając w swym czynnym dążeniu do ideału żadnych przeszkód, z wyjątkiem żywiołowych, od niczyjej woli nie zależnych.

Kiedy wyznawane przez nas zasady przenikną do świadomości mas, zginie ucisk i samowola. Zniknie ucisk polityczny, narodowościowy, społeczny, kapitalistyczny, klasowy i stanowy.

Nie będzie miejsca na tyranie martwej litery prawa, na samowolę biurokracy i gwałcenie sumienia przez duchowieństwo, zniknie nadużywanie władzy rodzinnej.

Z tego względu partya „wolnomyślnych“ nadaje duże znaczenie zjednoczeniu wszystkich partyi postępowych w spólnych dla nich punktach programu; w tym zjednoczeniu widzi ona zabezpieczenie przeciwko wszelkim zakusom reakcyjnym, z czyjejkolwiek strony pochodzącym.

W dalszym ciągu, partya nasza uznaje zdobytą za cenę krwi zasadę wolności słowa, zebrań, związków, jednostki i nietykalności mieszkań za nieodbieralny nabytek narodu. Jesteśmy zdecydowani wprowadzić w czyn te wolności, nie licząc się z dowolnem interpretowaniem takowych przez władzę i licząc na polityczny takt obywateli.

Wreszcie stawiamy żądanie zwołania konstytuanty, opartej na powszechnem, bezpośredniem, równem i tajnem głosowaniu wszystkich obywateli, mających najmniej 25 lat, bez różnicy narodowości i wyznania. Partya jest przekonana, że tylko na takich zasadach urządzone zgromadzenie prawodawcze może stworzyć konstytucję państwa Rosyjskiego, która zadość uczyni politycznym ideałem ludności.

I. Program polityczny.

1) Ustrój ogólnopństwowy.

1) Rosya jest państwem jednolitem z reprezentacyjną formą rządów.

Państwowa jednolitość Rosyi opiera się na wspólności: a) władzy zwierzchniczej, b) reprezentacji zewnętrznej, c) armii i floty, d) polityki celnej i taryfowej, e) systemu podatków państwowych, f) systemu monetarnego, g) typu szkolnictwa, h) języka państwowego i ujednostajnienia systemu rządzenia i sądenia, bez naruszania lokalnych urzędzeń, odpowiadających społecznym ideałom i przyzwyczajeniom ludności.

2) Nietykalność osób, mieszkań, korespondencyi, prawo do wolnej zmiany miejsca (w związku ze zniesieniem systemu paszportowego), wolność sumienia (z oddzieleniem kościołów wszelkich wyznań od państwa), swoboda wypowiedzenia się pismem, słowem, drukiem, jak również w sztuce, wolność związków i zebrań—muszą być nienaruszalnem

prawem obywateli, bez różnicy płci, narodowości i wyznania.

3) Pewne ograniczenia powyższych swobód, w wypadkach przewidzianych przez prawodawców, i to jedynie z decyzji władzy sądowej jest potrzebą społeczną.

4) Muszą być zniesione wszelkie przywileje i ograniczenia stanowe, klasowe, narodowościowe, wyznaniowe i wykształceniowe i przeprowadzone zupełne zrównanie obywateli w prawach politycznych i innych (zniesienie nierówności praw kobiet w stosunku do mężczyzn w dziedziczeniu, zniesienie opieki nad włościąństwem i t. p.).

5) Ogólno-państwowe zgromadzenie reprezentacyjne zbiera się na zasadzie powszechnego, równego prawa wyborczego, bez różnic płci, narodowości i wyznania, za pomocą bezpośredniego, tajnego głosowania, uwarunkowanego dojściem do pełnoletności obywatelskiej i ograniczonego niezbędnymi cechami socjalnymi (jakoto: osiadłości, należenie do stanu wojskowego, składu policyj i t. d.). Ścisłe określenie tych ograniczeń, w stosunku do prawa wyborczego, powinno być uchwalone w instytucji prawodawczej przez porozumienie się ze sobą wszystkich partyi politycznych państwa.

6) Wypracowane zasady prawa wyborczego powinny być zastosowane przy tworzeniu się lokalnych zgromadzeń reprezentacyjnych.

7) Nie przesądzając sprawy systemu izbowego i stopnia prawa veto ze strony monarchy, należy uznać za konieczne ukonstytuowanie instytucji reprezentacyjnej jedynie na zasadzie wybieralności, z przelaniem na wybraną instytucję władzy prawodawczej w całej pełni.

8) Też instytucji prawodawczej należy nadać prawo rozległej kontroli nad władzą wykonawczą i prawo zatwierdzania i kontroli budżetu państwowego.

2) Samorząd prowincjonalny i autonomia.

9) Wychodząc z założenia jedności państwowej, jednocześnie trzeba ograniczyć nieuniknioną centralizację i jednolitość przez możliwie najszersze wprowadzenie w życie zasady samorządu lokalno-terytorjalnego i autonomii narodowościowej.

10) Na zasadzie prawa naturalnego (w niektórych wypadkach i „historycznego“) powinna być przyznana narodowości Rosyi autonomia, której formy i zakres określają odrębności kulturalno-etyczne, geograficzne, ekonomiczne i warunki międzypaństwowe, a ustanawia ją w każdym poszczególnym wypadku ogólnopństwowa instytucja prawodawcza.

11) W obecnych warunkach życiowych autonomia nie może u nas przyjmować formy ustroju federacyjnego, albo unii (osobistej realnej). Z tego punktu widzenia ogólnopństwowa instytucja prawodawcza powinna w zasadzie i w szczegółach rozpatrzyć i ustanowić stosunek Wielkiego Księstwa Finlandzkiego do państwa, unikając wszelkiej przymusowej rusyfikacji.

12) Dla narodowości, zajmujących małe terytoria, mieszkających nie w skupieniu i nie posiadających poważnie rozwiniętej kultury narodowej, autonomia powinna mieć wyłącznie charakter ludowy i, stosunkowo ograniczone rozmiary: wyrazem jej będzie uznanie praw języka narodowego w szkole początkowej państwowej i społecznej (u litwinów, małorusów, białorusów, estów, łotyszów, rumunów); czasami — w średnich zakładach naukowych (u ormian, gruzinów, niemców); w niższych instancjach sądu i zarządu: w drobnych ziemskich jednostkach; wreszcie, w życiu społecznym, w szerokiem znaczeniu tego słowa.

13) Najdalej idącą autonomię, nie tylko narodową, ale i terytoryalną, zbliżoną do autonomii finlandzkiej, otrzymać powinien naród polski w granicach Królestwa Polskiego, ze względu na swoją liczebność, skupienie na jednym terytorium, odrębność ekonomicznego bytu i, wreszcie, znaną żywotność historycznej tradycji państwowej.

Polska autonomia powinna się wyrażać w następujących konkretnych formach:

a) Nauczanie w szkołach Królestwa Polskiego — wyłącznie z wyższemi — powinno być prowadzone w języku polskim.

b) We wszystkich instytucjach państwowych, administracyjnych i sądowych oraz w instytucjach samorządu lokalnego polski język powinien być uznany za oficjalny, narówni z państwowym, rosyjskim; ten ostatni powinien być używany do porozumiewania się: aa) z centralnemi instytucjami (ogólnopństwowemi) i władzami niższemi w innych częściach państwa; i bb) instytucji lokalnego zarządu

i samorządu z ludźmi, nie władającymi językiem polskim.

c) To uznanie praw języka polskiego w szkolnictwie, sądzie, zarządzie i samorządzie już samo przez się rozstrzyga narodowo-polski charakter przedstawicieli państwowej i lokalnej władzy, co zresztą, nie pociąga za sobą zarządzeń prawnych — chociażby dla tego, że narodowy charakter przedstawicieli władzy nie reguluje się na drodze prawnej i dla pozostałych części państwa, gdzie polacy będą na służbie, jak było dotychczas.

d) Całe terytorium zamieszkane przez Polaków powinno być złączone w jedną dużą jednostkę — Królestwo Polskie — z oddzielnym sejmem i jego organem wykonawczym.

Autonomia w tych ramach powinna stać się warunkiem wstąpienia Królestwa Polskiego do przyszłego słowiańskiego państwa federacyjnego.

14) Kompetencyi samorządu lokalnego podlega cała dziedzina zadań gospodarczo-kulturalnych, z włączeniem policyi bezpieczeństwa i moralności.

15) Część państwowego budżetu, przypadającego na potrzeby miejscowe, oddaje się do rozporządzenia samorządu lokalnego.

16) Instytucje samorządu lokalnego powinny rozporządzać prawem opodatkowania, niezależnie od opodatkowania ogólnopaństwowego; granice opodatkowania lokalnego ma określać ogólnopaństwowa władza prawodawcza.

17) W celu uwzględniania potrzeb ludności w możliwie najszerszych rozmiarach, należy ustanowić, oprócz istniejących jednostek ziemskich, typ jeszcze mniejszych samorządnych jednostek. Typ i granice ich ustanawiają instytucje samorządu lokalnego.

18) Stosunek administracji do samorządnych instytucji polega wyłącznie na kontroli nad wypełnianiem praw obowiązujących; różnice zdań między nimi rozstrzygają instytucje sądowe.

19) Poszczególnym jednostkom samorządnym przysługuje prawo wstępowania do związków.

20) Niezbędna jest gruntowna reorganizacja centralnych i miejscowych instytucji zarządu w kierunku nadania im prostszej formy, aby były one tańsze dla ludności i praca ich więcej produkcyjna. Stąd wypływa: a) zniesienie posad pasorzytnicznych (generał-gubernatorów, rad przy ministrach

i t. p.); b) wprowadzenie zasady możliwie daleko idącej jawności w stosunkach między instytucjami i ludnością, również między zwierzchnikami i podwładnymi (instytucjami i jednostkami), i c) polepszenie bytu niższych pracowników we wszystkich wydziałach.

21) Prawo powinno gwarantować wszystkim, będącym na państwowej i obywatelskiej służbie, możliwość należenia do wszelkich partii politycznych, z prawem brania udziału w działalności politycznej i z obowiązkiem porzucenia służby w razie wyboru ich do prawodawczej instytucji.

3) Reforma sądowa.

22) Sąd powinien być wolny od wszelkich wpływów, z wyjątkiem prawa. Sądy gminne, opiekuńcze, handlowe, konsystorskie, posady komisarzy włościńskich i naczelników ziemskich, sędziów miejskich i powiatowych członków sądów okręgowych powinny być zniesione.

23) Ustanawia się sądownictwo administracyjne, mogące w rzeczywistości zabezpieczyć ludność przed samowolą władz.

24) Podlega reformie przedwstępne badanie, w sensie jaknajszerszego zastosowania zasady jawności i obrony, a następnie uwolnienia władz śledczych od zbyt ciężkiej opieki prokuratury.

25) Kara śmierci zostaje zniesiona raz na zawsze; istniejący system kar ulega złagodzeniu; zaprowadza się patronat, skazanie warunkowe i przedterminowe uwolnienie.

26) Powinny istnieć tylko dwie zasadnicze formy sądu karnego: sądy pokoju, zorganizowane drogą niestanowich wyborów, i sądy okręgowe z przysięgłymi; zachowuje się zjazd sędziów pokoju, jako apelacyjna instancja dla spraw, podlegających kompetencji sądów pokoju, i karny departament kasacyjny senatu, jako instancja kasacyjna dla postanowień zjazdów i werdyktów sędziów przysięgłych.

27) Należy dążyć do rozszerzenia kompetencji sądów przysięgłych przez oddanie im do rozstrzygania: a) wszystkich spraw kryminalnych, rozstrzyganych obecnie przez sądy okręgowe bez udziału sędziów przysięgłych; b) wszystkich spraw o przestępstwa przeciwpaństwowe rozsądanych obecnie przez izbę sądową i przez senat w pierwszej instancji, i wszystkich spraw przeciwko zarządowi i kościo-

łowi, wreszcie — c) wszystkich spraw o przewinienia urzędników na służbie cywilnej i wojennej, z wyjątkiem spraw o przekroczenia przeciwko karnośći wojskowej. We wszystkich sprawach, gdzie podsądnymi albo oskarżycielami są kobiety, do sądu przysięgłych powinny być wybierane kobiety w równej liczbie z mężczyznami, na zasadach, które powinna określić instytucja reprezentacyjna

28) Formy spraw cywilnych podlegają uproszczeniu, a przeprowadzenie spraw — przyspieszeniu.

29) W dziedzinie prawa rodzinnego powinien być uznany za obowiązkowy ślub cywilny, w duchu uznania za ślub prawy związku mężczyzny z kobietą, z chwilą kiedy ten związek został przez władze cywilne zarejestrowany; ślub kościelny powinien być pozostawiony sumieniu i dobrej woli nowożeńców. Podlega uproszczeniu procedura rozwodów, dawanych przez sąd cywilny z określeniem w wyroku sądu wszystkich zobowiązań rodzinnych wynikłych z rozwodu.

4) **Polityka zewnętrzna i armia.**

30) W dziedzinie stosunków międzynarodowych, dążąc w pierwszym rzędzie do zachowania pokoju, nalegamy na energiczną, bezwzględną obronę życiowych potrzeb państwa, pozbawioną, jednakże, wyzywającego i zaczepnego tonu w stosunku do innych państw.

Ale uznając, że wszechświatowa wymiana idei, rezultatów nauki i sztuki i wytworów przemysłu, niezbędna w równym stopniu dla wszystkich państw kulturalnych, jednocześnie nakłada na każde z nich poważne obowiązki w stosunkach do innych państw, uważamy za odpowiednie, zarówno dla honoru i godności Rosyi, jak i dla jej realnych interesów: 1) dążenie do możliwie szybkiego pokojowego rozwiązania sprawy wschodniej, w kierunku wyswobodzenia wszystkich chrześcijańskich narodowości Turcyi z pod jej władzy faktycznej; 2) czynne dopomaganie zagranicznym ludom słowiańskim we wszystkim, co zmierza do pokojowego utworzenia środkowo-europejskiej federacji słowiańskiej i 3) zrzeczenia się poprzedniej prowokacyjnej polityki względem Anglii i krajów na Dalekim Wschodzie, dążąc do otrzymania w Azji takich samych praw do działalności handlowej i kulturalnej, z jakich korzystają na Środkowym i Dalekim Wschodzie inne państwa.

31) Te zadania zewnętrznej polityki Rosyi powinny być urzeczywistniane jednakże takim stopniowaniem i z takim nakładem energii, aby nie weszły w drogę olbrzymiej akcji wewnętrznej przebudowy państwa i najbliższym celom zewnętrznej polityki rosyjskiej t. j. zapewnienia państwu bezpieczeństwa i obrony realnych jego interesów na terytoryach, które wkraczają w sferę interesów i innych państw.

32) W celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa i utrzymania pokoju międzynarodowego, wypowiadamy się za zawieraniem sojuszów i umów z obcemi państwami, zabezpieczających państwo od grożącego, przy obecnych stosunkach, odosobnienia międzynarodowego, żądając, aby przy zawieraniu takich sojuszów i umów, były brane pod uwagę nietylko najbliższe, ale i wyżej zakreślone, skomplikowane zadania zewnętrznej polityki rosyjskiej.

33) Osiągnięcie wskazanych zadań jest możliwem do urzeczywistnienia przy następujących warunkach: 1) rzeczywista kontrola ciała prawodawczego nad zewnętrzną polityką, o ile taka kontrola da się pogodzić z konieczną, tak zwaną, tajemnicą dyplomatyczną i 2) reorganizacja dyplomacji rosyjskiej: a) w duchu odnowienia składu osobistego, który nie powinien zależeć od pochodzenia, albo uprzywilejowanego wykształcenia, ale od rzeczywistego przygotowania służbowego i wykształcenia, zastosowanego do działalności dyplomatycznej, i b) w duchu mianowania na urzędy dyplomatyczne, a w szczególności, na konsulów tylko ludzi, szczegółowo obznajomionych z państwami, w których mają działać.

34) Występując w zasadzie przeciwko militaryzmowi, jednocześnie należy uznać za niezbędną potrzebę pozostawienia wojsk w pogotowiu bojowem, o ile tego wymaga obrona państwa od wrogów zewnętrznych. W celu ulżenia ciężaru służby wojskowej niezbędne jest skrócenie terminu jej dla żołnierzy w armii i flocie do dwóch lat.

35) Pozostawia się jedynie wojsko regularne; przywileje służbowe w tych lub innych częściach armii, albo kategorii broni, należy znieść.

36) Aby nie zmniejszać składu armii, a głównie w celu obrony godności obywateli—żołnierzy, naznaczanie ich do usług oficerom, zabrania się prawem.

Uważamy za niezbędne poważne złagodzenie systemu kar dyscyplinarnych i rewizję kodeksu wojenno-kryminalnego, w duchu humanitaryzmu i sprawiedliwości.

II. Program kulturalno-szkolny.

37) Wskutek specjalnych warunków życia rosyjskiego, sprawa oświaty ludowej, wychowania i wykształcenia, zarówno w szkole, jak i po za szkołą, t. j. w rodzinie, społeczeństwie i t. p., powinna mieć wielkie znaczenie.

38) Zadaniem kulturalno kształcącej roboty — jest wychowanie człowieka w duchu humanitarnym: fizycznie silnego i zdrowego, umysłowo-rozwiniętego, moralnie i socjalnie przystosowanego do życia w społeczeństwie i pośród współrodaków.

39) Ponieważ szerzenie oświaty stanowi samodzielną gałąź życia narodowego, należy usilnie bronić wolności takowego, szczególnie wolności szkoły, a więc niezależności od kościoła i możliwie daleko idącej niezależności od państwa.

40) Do przedstawicieli władzy administracyjnej — państwowej i ziemskiej, centralnej i lokalnej — należy tylko prawo kontroli nad oświatą i szkolnictwem, jednakże łącznie z przedstawicielami władzy prawodawczej — państwowej i ziemskiej, przytem o tyle, o ile ta kontrola nie narusza zasady wolności wychowywania i nauczania.

41) Fachowa strona oświaty t. j. wykształcenia i wychowania, dotycząca szkoły i innych kulturalno-kształcących instytucyj powinna być oddana działaczom w tej dziedzinie — nauczycielom i t. d.; z nich zorganizowane będą wybieralne rady szkolne — powiatowe, gubernialne, prowincjonalne (autonomiczne) i rada ogólnopolska, w której, narówni z deputatami od nauczycieli szkół rozmaitych typów i z inspektorami szkolnymi, uwolnionymi od czynności administracyjnych, zasiadać będą przedstawiciele towarzystw naukowych (akademii umiejętności i t. p.).

42) Należy urzeczywistnić nacyonalizację szkół, w duchu prawowitych potrzeb każdego narodu, wchodzącego w skład państwa, zagwarantowaną ojczystym językiem wykładowym, mianowaniem na posady nauczycielskie ludzi tej samej narodowości, do której należą uczący się, wreszcie, zarządzaniem fachową stroną szkolnictwa przez ciało nauczycielskie każdej szkoły, złączone w radę szkolną. W szkołach wszelkich narodowości winien być uwzględniony w dostatecznej mierze język rosyjski i znajomość wspólnej

ojczyzny, chociażby tylko dlatego, że poznanie języka rosyjskiego i wspólnej ojczyzny, jest praktyczną koniecznością dla każdej narodowości.

43) Jednolitość zarządu administracyjnego (i kontroli) nad wszystkimi szkołami państwa powinna być zabezpieczona przez ministerium oświaty, a jednolitość ogólnokulturalna — przez wybieralną państwową radę szkolną.

44) Państwo powinno posiadać narówni ze szkołami społecznymi i państwowymi i szkoły prywatne, otwierane przez poszczególne jednostki i korporacje, pod warunkiem kontroli ze strony władz społecznych, z zupełną, jednakże, swobodą w sprawie nauczania.

45) Uznając potrzebę dla państwa i kościoła posiadania specjalnych szkół w celu technicznego przygotowania swoich funkcjonariuszów, do wykonywania specjalnych społecznych czynności, a więc, potrzebę szkół — niższych średnich i wyższych — wojennych, kościelnych i t. d., należy jednakże dążyć do tego, ażeby wychowywani w tych szkołach otrzymywali uprzednie wychowanie w niższych średnich i wyższych ogólnoobywatelskich szkołach. W społecznym interesie (wyplenienia odrębności kastowych, podniesienia poziomu w armii i duchowieństwie), leży konieczność odpowiedniej reorganizacji szkół wojskowych (szkół wojennych i junkierskich, akademii wojennych) i duchownych (szkołki duchowne, seminaria i akademie).

46) Uznanie nadzwyczajnej doniosłości wychowania rodzinnego wyłania, z jednej strony, zadanie zbliżenia rodziny do szkoły, przejawiające się w urządzaniu kółek rodziców przy szkołach, z prawem przyjmowania udziału w sprawach szkoły; z drugiej strony, uznanie tej doniosłości wysuwa na porządek dzienny zadanie przeprowadzenia społecznej walki z następstwami, jakie pociąga za sobą zarówno dla dzieci, jak i całego społeczeństwa zupełny brak, albo niedostateczność wychowania rodzinnego; w tym celu lokalne samorządy wszelkich stopni powinny zająć się urządzeniem w odpowiedniej liczbie domów wychowawczych i ochronek dla sierot pozbawionych rodziny; szkół — przytułków — dla ślepych, głuchoniemych, epileptyków; ogródków, przytułków, żłobków — dla dzieci, których rodzice większą część dnia spędzają poza domem (robotnicy w miastach i włościanie podczas robót polnych na wsi)

47) Szkoła powinna się stać dostępną dla szerokich warstw ludności i dlatego niezbędnym jest powiększenie liczby szkół: ilość szkół niższych — wiejskich i miejskich — powinna być powiększona do stopnia, aby początkowe nauczanie stało się dostępnem dla wszystkich; powinna być zwiększona ilość szkół średnich i wyższych wszelkich typów.

Ze względu na warunki państwa (mała gęstość zaludnienia i t. d.) należy zająć się pilnie szkołami „ruchomemi“.

48) W celu ułatwienia dla wszystkich dostępu do szkół należy wymagać, oprócz zwiększenia ilości szkół, możliwego obniżenia zapłaty za nauczanie i do tego zmierza: obowiązkowe bezpłatne nauczanie w szkołach niższych i średnich i, w miarę możliwości w szkołach wyższych; zniesienie wszelkich podatków szkolnych (zapłata za egzaminy i t. p.); bezpłatne rozdawanie biednym, przedmiotów do nauki szkolnej, szczególnie w szkołach niższych; ustanowienie stypendyów dla zdolnych, ale biednych uczących się i t. p.

49) Wydatki na utrzymanie szkół powinny ciążyć na państwie i na ziemstwie (a w prowincjach autonomicznych na instytucjach samorządu lokalnego), jednakże drobne jednostki samorządne powinny być uwolnione od wszelkich podatków szkolnych; szkoły fachowe rolnicze, przemysłowe i handlowe — niższego i średniego typu — powinny być fundowane ze środków ziemstw; szkoły ogólno-kształcące wyższe, średnie i niższe, zarówno jak i szkoły specjalne wyższe powinny być utrzymywane ze środków ogólno-państwowych.

50) Powinna wejść na porządek dzienny kwestya o wprowadzenie w życie zasady jednolitości szkoły, szczególnie ogólno-kształcącej wszystkich trzech stopni — niższej, średniej i wyższej. Ta jednolitość powinna się wyrażać tak w urzędzeniu szkół, ułatwiającym przenoszenie się w szkołach wyższego typu, jak i w ogólnym ideale kształcenia szkolnego.

51) Z punktu widzenia tego ideału w szkołach wszystkich stopni i typów należy zwrócić baczną uwagę na wychowanie fizyczne; na rozwój umysłowy, nietylko w kierunku zbogacenia pamięci potrzebnymi w życiu wiadomościami, ale i w kierunku rozwijania rozsądku i zdolności wyrażania sądu; na religijność zwróconą nie ku dogmatyce i obrzędowi, ale ku moralności, na uszlachetnienie serca i umocnienie

woli, tak niezbędne dla życia społecznego; wreszcie, na rozwinięcie dążenia do piękna.

52) Powinna być zreformowana szkoła niższa ogólnokształcąca przez podniesienie poziomu wiadomości udzielanych w niej, do czego doprowadzi, między innymi, i przekształcenie szkół początkowych jednoklasowych na dwuklasowe, wprowadzenie przyrodoznawstwa do programu szkolnego, zwiększenie ilości klas w szkołach miejskich, rozwój bibliotek szkolnych. Do szkół początkowych wprowadzić należy praktyczne wykłady rolnictwa i rzemiosł, uzupełnione przez urządzenie niższych szkół rolniczo-gospodarczych, przemysłowych i handlowych nie tylko w miastach, ale i po wsiach.

53) Nagląca jest potrzeba reformy średniej ogólnokształcącej szkoły, przede wszystkim ustalenia jednolitości szkoły średniej, która by ześrodkowała zasadnicze cechy szkoły humanitarnej (klasycznej i realnej) w której głównymi przedmiotami byłyby z jednej strony, język ojczysty i jego literatura, historia i początki prawoznawstwa, z drugiej — początki biologii (a więc anatomia, fizjologia roślin i zwierząt) i matematyka. W szkole średniej powinny być wykładane historia i literatura ludów słowiańskich. Jednocześnie należy dopuścić — szczególnie w najbliższym okresie — i oddzielną egzystencję szkół humanitarnych (gimnazyów) i realnych, z tym jednakże warunkiem, aby typy te zbliżały się do siebie, aby program gimnazjalny był uzupełniony przedmiotami realnymi (przyrodoznawstwo, rysunki linearne i wolnорęczne), a program szkół realnych — przedmiotami humanitarnymi (literatura starożytna i zachodnio-europejska). Jednocześnie popieramy inicjatywę prywatną w zakładaniu szkół średnich.

54) Obecnie reforma szkół ogólnokształcących wyższych, szczególnie uniwersytetów, wymaga:

1) Przede wszystkim, zbliżenia fakultetów i z tego wynika: po pierwsze, nieodpowiedniość istnienia samodzielnych szkół o jednym wydziale (instytuty filologiczne, akademie duchowne) i po drugie, potrzeba przyłączenia teoretycznych katedr wydziału lekarskiego i prawnego do wydziałów fizyko-matematycznego i historyczno-filologicznego; tą drogą urzeczywistniłaby się jednolitość wiedzy teoretycznej, zaś lekarze-praktycy i prawnicy zyskaliby gruntowne przygotowanie teoretyczne.

2) Zasadniczo potrzeba zwiększyć ilość katedr, uniwersyteckich odpowiednio do specjalizacji wiedzy.

3) Nagląca potrzeba reformy wykładania, w duchu możliwie daleko idącej samodzielności uczących się, do czego prowadzi urządzenie nie tylko klinik, instytutów, laboratoryów, ale i seminariów na wydziałach prawnym i historyko-filologicznym, jako oddzielnych instytucji, z własnymi lokalami, bibliotekami i t. p.

55) Należy nastawać na usamodzielnienie wyższych szkół technicznych, ale jednocześnie uznać konieczność wysłuchania przez uczących się niektórych przedmiotów teoretycznych w uniwersytecie.

56) Uznając potrzebę zrównania poziomu wykształcenia kobiet z kształceniem mężczyzn, w zasadzie należy zgodzić się na wspólne nauczanie w szkołach wszystkich stopni i typów; ale nie można krępować rozwoju oddzielnych szkół dla kobiet.

57) Ze względu na ważność sprawy oświaty ludowej, a szczególnie w sprawie szkolnej, potrzebna jest zasadnicza reforma bytu nauczycieli szkół wszelkich stopni i typów, a mianowicie:

a) podniesienie wykształcenia ogólnego nauczycieli szkoły niższej i pedagogiczne przygotowanie nauczycieli szkół średnich, kursów i t. p.;

b) polepszenie materialnego bytu nauczycieli, z uwzględnieniem możliwej jednostajności wynagrodzenia i z stałym jego wzrostem, w stosunku do ilości lat, poświęconych sprawie oświaty (nietylko nauczania);

c) zmiana służbowej i społecznej sytuacji nauczycieli w duchu większego uniezależnienia i usamodzielnienia, do czego prowadzi naznaczanie pedagogów i administratorów w szkołach drogą wyborów, zatwierdzanych przez władze.

58) W celu szerzenia oświaty w szerokich warstwach ludności poza szkołą, należy postarać się o rozszerzenie, na koszt państwa i ziemstw, sieci instytucji kształcących różnego typu: „uniwersytetów ludowych,” czytelni i bibliotek ludowych, bibliotek naukowych, o urządzenie archiwów i muzeów wszelkiego rodzaju.

Zachęcanie prywatnych jednostek i korporacji do działalności oświatowej w państwie, nietylko drogą szkoły, ale i poza szkołą, uzupełni pracę organów władzy społecznej.

III. Program finansowy i ekonomiczny.

59) Program ekonomiczny powinien być oparty na zasadach następujących: a) dostarczenie ludności pracującej największej ilości produktów, przy najmniejszym nakładzie pracy, i b) dążenie do zniesienia nierówności w dziedzinie podziału bogactw.

60) Należy domagać się rewizji gruntownej budżetu państwowego, w celu ustosunkowania wydatków do ważności wypełnianych zadań państwowych, z których na pierwszym miejscu powinny być postawione: oświata ludowa, zdrowotność publiczna, współdziałanie do podniesienia ekonomicznego dobrobytu ludności i współdziałanie w kierunku najszybszego wprowadzenia w życie reformy agrarnej, zgodnie z przyjętym przez nas planem. Wydatki nieprodukcyjne, jakoto: na reprezentację, na rozmaite pasorzytnicze instytucje i jednostki, powinny być usilnie ograniczane.

61) Niezbędne jest wprowadzenie zasady opodatkowania postępowego o ile to da się pogodzić z charakterem podatku, ale jednocześnie, uwolnić określone minimum środków do egzystencji od opodatkowania; zastąpić jak największą liczbę podatków pośrednich przez bezpośrednie (od ziemi, majątku nieruchomego, kapitału, spadków i t. d.), uwolnić od wszelkich podatków pracę i artykuły pierwszej potrzeby.

62) Wszystkie przywileje i inne warunki, sprzyjające tworzeniu się i rozwojowi trustów i syndykatów, dążących do sztucznego podniesienia cen wytworów, należy znieść, i odwrotnie, ułatwienie kredytu dla wszystkich handlowo-przemysłowych i rolniczo-gospodarczych kooperacji, opartych na podstawach pracy, powinno się stać zadaniem prawodawstwa.

63) W polityce celnej na pierwszym planie należy postawić nie interesy fiskalne i ciasnego protekcyjnalizmu, lecz polityczno-ekonomiczne i kulturalno-socyalne; wytwórcze, komunikacyjne i handlowe przedsięwzięcia, znajdujące się w zarządzie państwa i jednostek samorządnych, powinny uwzględniać nie interesy prywatnych przedsiębiorców, lub grup, ale korzyść społeczną.

64) Pożyczki państwowe należy zaciągać tylko na pokrycie nadzwyczajnych potrzeb (przewidywana reforma agrarna).

Pożyczki premjowe i, wogóle, nadużywanie emisji pieniędzy papierowych jest niedopuszczalne w przyszłości.

Zamiast rubla powinna być wprowadzona, drobniejsza jednostka monetarna, odpowiadająca w przybliżeniu frankowi ($\frac{1}{3}$ rubla).

65) Umowy handlowe z obcymi państwami powinny być oparte na ściśle naukowych danych statystycznych i powinny być zawierane w interesie państwa i społeczeństwa, a nie w celach wojennych, dyplomatycznych i podobnych.

66) Należy zwiększyć liczbę konsulatów i mianować na posady konsulów osoby, które wykazały swą praktyczną działalnością rzeczywistą znajomość potrzeb i interesów rosyjskiego przemysłu i handlu.

67) Należy tak urządzić agentury i reprezentacje na rynkach i w punktach handlowych zagranicą aby działały umiejętnie, ze znajomością rzeczy.

68) Przyznając prawo zakładania towarzystw akcyjnych, należy powiększyć odpowiedzialność założycieli i kierowników i wprowadzić obowiązkową ogólno-państwową rewizję takich przedsiębiorstw.

69) Sieć komunikacyjna powinna być urządzona tak, aby odpowiadała gospodarczym i kulturalnym potrzebom państwa.

70) Nie powinien istnieć sztuczny, w interesie wyłącznie centralizacji, rozkład ruchu kolejowego, wodnego i taryf przewozowych ze szkodą dla poszczególnych prowincji.

71) Wszystkie duże i o ważnem znaczeniu linje kolej i inne regalia (pocztowe, monetarne i t. d.), o ile mają na celu podniesienie dobrobytu ekonomicznego całego państwa, powinny należeć do państwa.

IV. PROGRAM

prawodawstwa fabrycznego.

72) Podstawowem dążeniem reformy prawodawstwa robotniczego powinno być potężne poparcie państwowe i społeczne kiełkującego i rozwijającego się przemysłu fabrycznego i rzemiosł na zasadach współdzielczości. W tym celu konieczna jest poprawa socyalnego i ekonomicznego położenia mas robotniczych i podniesienie duchowego i kulturalnego ich poziomu.

Stąd wynikają następujące reformy:

73) Urządzenie stałego centralnego i lokalnych biur z robotników i przedsiębiorców.

74) Zaprowadzenie we wszystkich warsztatach, fabrykach i zakładach rzemieślniczych możliwie sprawiedliwej normy godzin pracy, biorąc za zasadę 8-mio godzinny dzień roboczy i naginając go w kierunku przedłużenia, lub skrócenia, jedynie w zależności: a) od stopnia szkodliwości dla zdrowia robotników różnych gałęzi przemysłu i rzemiosła i b) od stopnia udoskonaleń technicznych w danej gałęzi przemysłu.

75) Ustanawianiem norm niższych, w stosunku do 8-mio godzinnego dnia pracy, w różnych zawodach, jak również normowaniem zarobków zajmuje się wyżej wymienione biuro.

76) Ustanawiać nadetatową i nocną robotę można jedynie za zgodą robotników, przytem małoletni obojga płci (14-18 lat) do takiej roboty są bezwzględnie niedopuszczani.

77) Zakaz przyjmowania do warsztatów, fabryk i do rzemiosła chłopców do lat 14 i dziewcząt do 15—16 lat, i uwolnienie od pracy kobiet na przeciąg 4 do 6 tygodni po położeniu, przytem należy im wypłacać normalny zarobek za cały ten czas.

78) Państwowe ubezpieczenie wszystkich robotników (bez wyjątku) na starość i na wypadek częściowej, lub zupełnej nieudolności do pracy, na rachunek specjalnego podatku od kapitału przemysłowego, albo potrąceń z zysku.

79) Ustanowienie starostów wybieralnych z pośród robotników i powierzenie im przedstawicielstwa interesów robotniczych.

80) Ustanowienie sądów polubownych w celu rozstrzygnięcia nieporozumień czysto zasadniczych, czy też praktycznych między robotnikami i przedsiębiorcami.

81) Prawo strejkowania i podciąganie pod kodeks kryminalny wszelkich wykroczeń prawnych podczas i z powodu strejku, bez żadnych represji, jedynie na drodze prawnej.

82) Oddanie praw policji ogólnej do nadzoru w warsztatach i fabrykach milicyi fabrycznej, zorganizowanej drogą wyborów.

83) Peryodyczne rewizye warsztatów, fabryk i zakładów rzemieślniczych i sanitarny dozór nad mieszkaniami

robotników ze strony specjalnych komisji, składających się z członków biura stałego (albo wybranych każdorazowo ze sfery robotników i przedsiębiorców) przedstawicieli lokalnych samorządów, lekarzy specjalistów w produkcji przemysłowej i rzemieślniczej i inspektorów fabrycznych.

84) Rozszerzenie podstawowych zasad tej reformy na wszelkiego rodzaju rolniczo-gospodarczych robotników i na osoby, znajdujące się w służbie (wszelkich rodzajów służbę, woźniców, wyrobników i t. p.), z temi zmianami, których wymagać będzie rodzaj pracy i ustosunkowanie pracy do kapitału w danej dziedzinie; przeprowadzenie tej reformy ma być obowiązkiem miejscowych władz samorządnych (ziemskich i miejskich).

85) Ustanowienie odpowiedzialności karnej za przekroczenie praw o ochronie pracy.

V. Program agrarny.

86) Z punktu widzenia socjalno-politycznego, specjalna ochrona wielkiej posiadłości ziemskiej jest zgoła niepotrzebna.

87) Ze względu na konieczność dla ogółu ludności rolniczej, przy obecnych warunkach, posiadania bardzo małych działów; na niemożność otrzymania z nich dochodu, zabezpieczającego niezbędne potrzeby włościan, bez korzystania z pastwisk sąsiada-posiadacza (państwowych, klasztornych, apanażowych i prywatnych), na niezabezpieczenie prawa dzierżawienia tych pastwisk, na niedostępność dla rolników nabycia potrzebnych im działków w drodze kupna; na zbyt długotrwałość procesu polepszenia warunków wydajności pracy (intensywność gospodarstwa), wymagającego do urzeczywistnienia wielu lat i znacznych nakładów; na bezpośrednie uczucie podszeptujące włościanom, że w danej chwili potrzebna im jest przedewszystkiem ziemia i ze względu na to wszystko, należy postawić na pierwszym planie sprawę rozszerzenia posiadłości włościańskiej.

88) Niezbędne jest wywłaszczenie (przymusowe) na rzecz osób, uprawiających ziemię własną pracą, potrzebnych im do gospodarstwa działów z majątków rodziny panującej i klasztornych za pomocą emisji renty ziemskiej państwowej. Przytem w pierwszym rzędzie podlegają wywłaszcze-

niu majątki: a) położone w szachownicy z gruntami włościańskimi b) dzierżawione przez ludność włościańską i c) wielkie majątki, przewyższające normę, którą należy ustanowić w drodze prawodawczej.

Wywłaszczenie wyliczonych rodzajów ziemi, oprócz państwowych i należących do panującej rodziny, powinno być uskutecznione na zasadzie sprawiedliwego, opartego na wykazaniu produktywności ziemi, wynagrodzenia strat, które właściciel poniesie.

89) Koniecznym jest: a) aby wywłaszczone majątki zaliczone zostały do państwowego zasobu ziemi w celu oddawania ich potrzebującej ludności na zasadzie bezterminowego władania i opłacania czynszu w stosunku rzeczywistej wydajności gospodarczej; b) aby rozmiary działów, oddanych do użytku poszczególnych gospodarzy i stowarzyszeń, nie przewyższały, łącznie z ich własną ziemią, obszarów, które mogą być uprawiane ich własną pracą.

90) Stosunki czynszownicze reguluje państwo, a prawo obniżania nadmiernie wysokich płac dzierżawnych i kasowania umów, mających charakter przymusu, należy do odpowiednich instytucji społeczno-państwowych (komisji rolnych i katastrowych).

91) Państwo i społeczeństwo powinny być pomocne w sprawie rozsiedlania i przesiedlania rolników na ziemię rządową (państwowy zasób ziemi) w granicach i poza granicami Rosji Europejskiej.

92) Podzielając opinie bezstronnych badań najnowszych o formach władania ziemią przez nasze włościanstwo, dowodzące, że związek między formą władania ziemią — gminną, albo indywidualną — i technicznymi stronami gospodarki jest bardzo słaby, i że rozwojowi gospodarki rolnej, gmina jako taka, na przeszkodzie nie stoi, jak również nie zabezpiecza od wytwarzania się proletariatu, należy pozostawić rozstrzygnięcie sprawy o przewadze jednej lub drugiej formy władania ziemią samemu życiu; gmina powinna się rozwijać i egzystować tam, gdzie ją włościanie cenią i ochraniają; niechaj zaś przechodzą do indywidualnej gospodarki tam, gdzie uważają to za dogodną.

93) W celu wprowadzenia w życie nakreślonych reform agrarnych powinny być ustanowione w każdym powiecie specjalne komisje rolne i katastrowe z osób, wybieranych w tym celu przez zebranie ziemskie, z udziałem przedstawi-

cieli wybranych przez miejscowych posiadaczy rolnych, stowarzyszeń włościańskich i przedstawiciela od centralnej instytucji rolnej, jak również — klasztorów i t. d.

94) Nalegając na ustanowienie wyżej wymienionych komisji, należy wypowiedzieć się za zniesieniem specjalnego wydziału pomiarowego, wszystkich lokanych instytucji pomiarowych i wszelkich pomiarowych komisji, ponieważ, z wyjątkiem spraw o naruszenie granic, rozstrzyganych przez sądy ogólne (w tym celu przy sądach okręgowych powinny być wprowadzone posady geometrów przysięgłych) wszystkie inne sprawy, dotyczące pomiarów, w zupełności mogą być dokonywane przez komisje rolne, które powinny mieć do swego rozporządzenia odpowiednich specjalistów.

95) Oprócz wyłączenia ziemi, w zakres obowiązków komisji rolnych i kadastrowych wchodzić powinno: dopomaganie rolnikom przy polubownych podziałach, rozgraniczanie skomplikowanych gmin, regulowanie granic, pomoc przy wysiedlaniu się rolników na własną lub dzierżawioną ziemię wypracowanie uproszczonych planów gospodarki leśnej, pomoc przy przejściu od władania gminnego do indywidualnego, pomoc przy wszelkiego rodzaju melioracjach, i t. p.

96) Odpowiednio winno być zreorganizowane na wyżej wyłuszczonej zasadach, obecnie istniejące władanie ziemią w Syberji, Zabajkalskiej prowincji, na Kaukazie i w Turkestanie.

97) Państwo i społeczeństwo obowiązane są energicznie przyczyniać się do wzrostu intensywności gospodarki rolnej i uprzystępniać kredyt melioracyjny: praktyczne wykonanie tych rzeczy, przy poważnej pomocy finansowej państwa, powinno w całości być wykonywane przez lokalne jednostki samorządne, przyczem uważamy za niezbędny szeroki udział sił społecznych w sprawie zakładania kooperatyw, związków i innych organizacyj, mających za zadanie polepszenie warunków bytu drobnych posiadaczy rolnych.

98) Dla poparcia przemysłu drobnego potrzeba: a) podniesienia poziomu techniczno-handlowego wytwórców przez udoskonalenie szkół, reformę nauczania, zakładanie instytucji, mających za zadanie ułatwienie wytwórcom poznawania udoskonalień technicznych i b) zorganizowania taniego i łatwego kredytu dla tego rodzaju wytwórców.

Rosya przeżywa teraz okres różniczkowania i grupowania się różnych partii politycznych. Wyrastają one prawie codziennie, ale życie idzie jeszcze szybciej, wyłaniając codnia coraz to nowe zagadnienia. W obecnym momencie przejściowym, kiedy obywatele rosyjscy powinni być przygotowani na wszelkie wypadki i niespodzianki, największe powodzenie i aktualność będzie miała ta partya, która postawi sobie za zadanie obronę interesów większości ludności państwa i będzie się liczyła zarówno z historią i psychologią narodu rosyjskiego, jak i z kulturalnymi ogólnoludzkimi potrzebami.

Dotychczas ogłoszono programy: 1) partii porządku prawno-państwowego; 2) partii klasy handlowo-przemysłowej; 3) konstytucyjno-demokratycznej; 4) socjalno-demokratycznej robotniczej partii i t. d.

Wszystkie te partye dążą do zagwarantowania wolności osobistej, w związku z zaprowadzeniem swobód politycznych i społecznych. Wszyscy przyznają, że tylko na tych podstawach może być oparty trwały porządek prawny, i tylko po utrwaleniu nienaruszalności tych zasad, może się pokojowo rozwijać życie państwowe, może wzrastać dobrobyt poszczególnych obywateli i stowarzyszeń, związków, assocyacji i niezliczonych zgrupowań wszelkiego rodzaju, które wspólnymi siłami dążą do osiągnięcia celów kulturalnych. W tych dążeniach solidaryzuje się ze wszystkimi partjami wyszczególnionemi i partya „wolnomyślnych“; będzie ona działała wspólnie z niemi, stawiając jako cel najbliższy ostateczne wywalczenie swobód. W dalszym rozwoju swych programów politycznych, wszystkie te partye różnią się jaskrawo, jak co do niezbędnych reform państwowych i ekonomicznych, tak i co do środków, proponowanych dla osiągnięcia tych celów. Nie wdając się w szczegółową analizę ogłoszonych programów wskażemy zasadniczą różnicę między ich programami, a naszym.

Podkreślamy przedewszystkiem niejasność i szkicowość co do wielu punktów w programach partii „prawnych.“ Jednocześnie, w programach tych partii (porządku prawno-państwowego, handlowo-przemysłowej klasy) należy podkreślić bardzo blizkie pokrewieństwo ideowe ze „starym porządkiem“ w Rosyi. Najwięcej punktów stycznych ma nasza partya z partją konstytucyjno-demokratyczną t. j. z lewicą centrum. Nie różnimy się zasadniczo, nasze żą-

dania idą jednakże dalej; te dalej posunięte żądania są rezultatem głębokiego przekonania, że do możliwości wszechstronnego państwowego społecznego i indywidualnego doskonalenia się nie wystarcza zagwarantowanie ekonomicznej wolności rozwoju jednostki, społeczeństwa i państwa, na podstawach chociażby największej wolności politycznej. Konieczne są gruntowne reformy, mające na widoku kulturalno-oświatowe cele, słabo zarysowane w programie konstytucjonalistów-demokratów... My idziemy dalej od konstytucjonalistów-demokratów także i w sympatyach dla nieposiadających klas ludności. Wreszcie, niegodzimy się ze sobą co do rozstrzygnięcia kwestyi narodowościowej w Rosyi: my uznajemy potrzebę obrony języków i kultury narodowej wszelkimi środkami, ponieważ taka obrona czyni zadość interesom szerokich mas ludowych, ale wypowiadamy się przeciwko wszelkim niedomówieniom w sprawie autonomii, bardzo niewyraźnie określonej przez konstytucjonalistów-demokratów a propagowanej przez te nacyonalistyczne grupy (szlachecko-klerykalne i burżuazyjne), które w przeszłości historycznej korzystały z politycznej organizacji narodowej wyłącznie dla swych interesów kastowych.

Partya „wolnomyślnych“ zbliża się do partyi socjalno-demokratycznej w sprawie poprawienia warunków pracy, ale zasadniczo różni się z nią tem, że ma na widoku nie tylko interesy proletaryatu robotniczego, ale całej masy ludności pokrzywdzonej, gdzie włościanie zajmują pierwsze miejsce; interesy nie tylko ekonomiczne, ale i oświatowe.

Partya „wolnomyślnych“ ma za zadanie utrwalenie w Rosyi demokratycznej monarchii konstytucyjnej. Na podstawie historii i znajomości psychologii ludu rosyjskiego twierdzimy, że gdyby nawet partyom krańcowym udało się zaprowadzić w Rosyi republikę demokratyczną, to byłaby to republika na jeden dzień—włościanstwo i szerokie masy ludności są dalekie w momencie obecnym od idei republikańskich. Od pierwszych dni istnienia republiki zawrzała by w Rosyi okrutna wojna domowa i skrajne lewe partye, po ciężkiej walce z obecnym rządem, musiałyby w tej chwili przystąpić do nowej walki w celu utrwalenia zasad republikańskich. Nie ma podstaw spodziewania się zwycięstwa tych partyj w tej powtórnej walce. Idea cesarza, jako idea wyższej sprawiedliwości i potęgi pań-

stwowej, w tej chwili jest głęboko zakorzeniona w masach ludowych.

Różnimy się z socjalnymi-demokratami i w środkach do osiągnięcia ostatecznych celów. Socjalni-demokraci dążą do socjalnej rewolucyi, uważając za konieczny warunek powodzenia rewolucyę polityczną, objęcie przez proletaryat dyktatury; my zaś wypowiadamy się stanowczo przeciwko wszelkiej dyktaturze.

Mamy prawo utrzymywać, że program naszej partyi „wolnomyślnych“ jest głębszy i szerszy od programów innych partyi już istniejących, zarówno co do ilości poruszonych kwestyi zasadniczych, dotyczących życia państwowego, społecznego i prywatnego, jak i co do sposobu ich traktowania: nie faworyzujemy poszczególnych interesów klasowych i stawiamy sobie za zadanie nietylko odpowiedź na zagadnienia doby dzisiejszej, ale i osiągnięcie w przyszłości ideałów kulturalno-etycznych, kulturalno-prawnych i ekonomicznych.

Myśl ludzka, jako najpierwszy i najgłówniejszy motor postępu społecznego, z natury swej jest wolna i żaden despotyzm nie może jej zrobić niewolnicą; analiza krytyczna obdarza ją siłą, burzącą wszelkie przeszkody i ograniczenia; wrażliwość na cnotę, sprawiedliwość, nadają jej piękność ideału. Ukochanie człowieka, ojczyzny wpływa, jako z pierwszego źródła, z pojęcia wolnej myśli. Tem kierowaliśmy się, nadając naszej partyi nazwę „wolnomyślniej.“ Wolni jesteśmy od wszelkiego dogmatyzmu, i spodziewamy się, że szczegóły naszego programu ulegną zmianie pod wpływem życia i nowych myślących ludzi, którzy wstąpią w nasze szeregi.

Dalecy jesteśmy od myśli, że wszelkie sprawy, poruszane w naszym programie, będą łatwo i szybko urzeczywistnione. Przeciwnie, sądzimy, że przeprowadzenie takich reform, jak powszechne i równe prawo wyborcze, oddzielenie kościoła od państwa, uwolnienie klasy pracującej od ucisku kapitału wprowadzenie w życie reformy agrarnej w całej rozciągłości i t. p., będą wymagała dużo czasu i energicznej, wyczerpanej pracy. Ale rozmiar i komplikacje w przewidywanej robocie nie zatrważają nas i nie przerażają. Wierzimy niezłomnie w urzeczywistnienie reform, wyliczonych w naszym programie i będziemy dążyli do wprowadzenia ich w życie.

Jest nam obca, naprzykład, utopijność w kwestyi zasad prawa wyborczego, wiedząc, że jészcze w przeciągu długiego czasu wiele milionów obywateli, a szczególnie obywaterek, nie pójdzie do urny wyborczej. Ale nie uznajemy za możliwe odebrania olbrzymim masom ludności prawa wyborczego ponieważ takie ograniczenie choćby prawnie przeprowadzone, przeczyłoby jaskrawo moralnemu ideałowi równości i mogłoby być urzeczywistnione jedynie na zupełnie dowolnych zasadach. Energiczna praca w kierunku ekonomicznym i oświatowym powinna zbliżyć nas do tego momentu, kiedy uznane prawnie powszechne i równe prawo wyborcze stanie się faktem dokonanym.

Rozumiemy że dla oddzielenia kościoła od państwa należy działać bardzo wolno i ostrożnie, chociażby dla tego, że sfera stosunków religijnych stanowi „sanktuarium“ większości mieszkańców Rosyi. Ale spodziewamy się znaleźć gorliwe poparcie w tym kierunku, biorąc pod uwagę historyczne doświadczenie rosyjskiego staroobrzędkowego kościoła i obecny t. zwany, „ruch soborowy“ między częścią duchowieństwa prawosławnego.

Przeprowadzenie swoich kandydatów do przyszłego centralnego ciała reprezentacyjnego nie jest jedynem zadaniem naszej partyi. Za równie ważne zadanie uważamy rozpowszechnienie i urzeczywistnienie naszych dążeń we wszystkich dziedzinach życia i działalności ludzkiej, aby nasze poglądy znajdowały zwolenników między działaczami smorządu lokalnego, szkoły, administracyi, sądownictwa i t. d., — aby one rozpałiły ogniska życia prawdziwie politycznego na szerokich przestrzeniach państwa rosyjskiego.

W końcu, uważamy za niezbędne powiedzieć, że partya „wolnomyślnych“ wyraża zupełną gotowość sojuszu z innymi blizkimi jej partyami, jak przy wyborach, tak i przy rozstrzyganiu spraw życiowych, o ile to nie będzie w sprzeczności z zasadniczymi poglądami członków partyi.

Partya

Konstytucyjno-demokratyczna.

I. Zasadnicze prawa obywateli.

1) Wszyscy obywatele rosyjscy, bez różnicy płci, wyznania i narodowości, są równi przed prawem. Wszystkie różnice kastowe i wszelkie ograniczenia osobistych i majątkowych praw polaków, żydów i wszystkich bez wyjątku odrębnych grup ludności powinny być zniesione.

2) Każdy obywatel powinien mieć zagwarantowaną swobodę sumienia i wyznania. Wszelkie prześladowania za wyznawaną religię i przekonania, za zmianę, albo zrezygnowanie się z wyznania jest niedopuszczalne. Odprawianie obrzędów religijnych i kościelnych i rozpowszechnianie wyznania jest dozwolone, o ile czyny spełniane przytem nie zawierają w sobie przestępstw, przewidzianych w kodeksie karnym. Kościół prawosławny i inne wyznania powinny być uwolnione od opieki państwowej.

3) Wszyscy mają prawo wypowiedzania słowem i piśmem swych myśli, jak również rozpowszechniania ich drukiem, albo inną drogą. Wszelka cenzura, jak ogólna, tak i specjalna, znosi się i nie może być przywrócona. Za przestępstwa i przewinienia, spełnione w słowie, lub druku, winni odpowiadać tylko przed sądem.

4) Wszyscy obywatele rosyjscy mają prawo urządzania zebrań publicznych, jak w zamkniętych lokalach, tak i pod gołym niebem dla dyskusowania nad wszelkiego rodzaju sprawami.

5) Wszyscy obywatele rosyjscy mają prawo zakładania związków i stowarzyszeń, nie pytając o pozwolenie.

6) Prawo podawania petycji mają zarówno oddzielni obywatele, jak i wszelkiego rodzaju grupy, związki, zebra-
nia i t. d.

7) Osoba i mieszkanie każdego powinny być nietykalne. Wejście do prywatnego mieszkania, rewizya, zabieranie i otwieranie prywatnej korespondencji jest dopuszczalne jedynie w wypadkach przewidzianych przez prawo, zresztą nie inaczej, jak z rozporządzenia władz sądowych. W miastach i innych miejscowościach, gdzie przebywają władze sądowe, aresztowani powinni być uwolnieni, albo oddani władzy sądowej w przeciągu 24 godzin, a w innych miejscowościach państwa nie później jak po trzech dobach od zatrzymania. Wszelkie aresztowanie, które nastąpiło bez dostatecznej podstawy, albo zostało przedłużone ponad czas przez prawo oznaczony, daje prawo poszkodowanemu do pokrycia przez państwo strat które poniósł.

8) Nikt nie może być więziony i karany nieprawnie bez sądu, ustanowionego przez prawo. Wszelkiego rodzaju sądy nadzwyczajne są niedopuszczalne.

9) Każdy obywatel korzysta z pełnej swobody zmiany miejsca pobytu i wyjazdu za granicę. System paszportowy znosi się.

10) Wszystkie prawa obywateli wyżej wymienione powinny być wniesione do zasadniczych praw państwa Rosyjskiego i zagwarantowane sądową obroną.

11) Prawo zasadnicze państwa rosyjskiego powinno gwarantować wszystkim narodowościom, zaludniającym państwo, poza zupełnem obywatelskiem i politycznem równoprawnieniem, prawo samorządu kulturalnego, jako to: zupełną wolność używania wszelkich języków i narzeczy w życiu publicznem, zakładania i utrzymywania zakładów szkolnych i wszelkiego rodzaju zgromadzeń, związków i instytucji, mających za zadanie rozwój języka, literatury i kultury każdej narodowości i t. p.

12) Język rosyjski powinien być językiem centralnych instytucji, armii i floty. Używanie języków miejscowych narówni z państwowym w instytucjach państwowych i społecznych i zakładach szkolnych, utrzymywanych ze środków państwa albo samorządnych instytucji, winno być uwarunkowane przez ogólne i lokalne prawodawstwo, a w zakre-

ślonych granicach — ustawami. Ludność każdej miejscowości powinna mieć zagwarantowane otrzymywanie początkowego, a w miarę możliwości i dalszego nauczania w języku ojczystym.

II. Ustrój państwowy.

13) Ustrój konstytucyjny państwa Rosyjskiego określa się przez prawa zasadnicze.

14) Przedstawiciele ludowi są wybierani drogą powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego głosowania, bez różnicy wyznania, narodowości i płci.¹⁾

Partya uwzględnia istnienie w jej łonie rozmaitych poglądów w sprawie zorganizowania przedstawicielstwa ludowego, składającego się z jednej, albo dwóch izb, przy czem w drugiej mają zasiadać przedstawiciele instytucji samorządu lokalnego, zreorganizowanego na podstawie powszechnego głosowania i rozgałęzionego na całą Rosyę.

15) Przedstawiciele ludowi przyjmują udział w czynnościach prawodawczych, w wypracowaniu państwowego rozkładu dochodów i wydatków i w kontroli nad prawnością i celowością działań administracji wyższej i niższej.

16) Żadne rozporządzenie, postanowienie, ukaz, rozkaz i tym podobny akt, nie oparty na uchwale przedstawicielstwa ludowego, pod jakąkolwiek nazwą i przez kogokolwiek wydany, nie może mieć siły prawa.

17) Budżet państwowy z wyszczególnieniem wszystkich państwowych dochodów i wydatków ustanawia się na czas nie dłuższy niż rok, w porządku prawodawczym, podatki i wszelkie opłaty na rzecz państwa mogą być stanowione nie inaczej jak w drodze ustawodawczej.

18) Członkowie zgromadzenia przedstawicieli ludowych mają prawo inicjatywy prawodawczej.

19) Ministrowie są odpowiedzialni przed zgromadzeniem przedstawicieli ludowych, którym przysługuje prawo stawiania pytań i wnoszenia interpelacji.

¹⁾ Uwaga. W sprawie natychmiastowego rozpowszechniania prawa wyborczego na kobiety mniejszość wyraziła zdanie odmienne, przeto zjazd uznał, że uchwała partji w danej sprawie jest dla mniejszości nieobowiązującą.

III. Samorząd lokalny i autonomia.

20) Samorząd lokalny powinien być zaprowadzony w całym państwie Rosyjskiem.

21) Przedstawicielstwo w instytucjach samorządu lokalnego, ułatwione ludności drogą zaprowadzenia drobnych jednostek samorządnych, powinno być oparte na głosowaniu powszechnem, równem, bezpośredniem i tajnem, bez różnicy płci, wyznania i narodowości; zgromadzenia wyższych związków samorządnych mogą być organizowane drogą wyborów przez zgromadzenia odpowiednich związków niższych. Ziemstwa gubernialne powinny mieć prawo łączenia się między sobą w czasowe i stałe związki.

22) Sfera kompetencji instytucji samorządu lokalnego powinna obejmować wszystkie dziedziny zarządu miejscowego, włącznie z policją bezpieczeństwa i moralności i z wyjątkiem tylko tych gałęzi zarządu, które przy obecnych warunkach życia państwowego muszą być ześrodkowane w rękach władzy centralnej; na rzecz instytucji samorządu lokalnego powinna przejść część środków, wpływających w chwili obecnej do budżetu państwowego.

23) Działalność miejscowych przedstawicieli władzy centralnej powinna się ograniczać na kontroli nad prawnością działań instytucji samorządu lokalnego; ostateczna decyzja w mogących stąd wyniknąć sprawach spornych i wątpliwych należy do instytucji sądowych.

24) Po ustanowieniu prawa o swobodach obywatelskich i odpowiedniego przedstawicielstwa z prawami konstytucyjnymi dla całego państwa rosyjskiego powinna być wytknięta droga, na podstawie prawodawstwa ogólnopaństwowego, do urzędzenia autonomii lokalnej i lokalnych zgromadzeń reprezentacyjnych, mających prawo udziału w czynnościach prawodawczych co do niektórych przedmiotów, odpowiednio do potrzeb ludności.

25) Natychmiast po ukonstytuowaniu ogólnopaństwowego przedstawicielstwa demokratycznego, na podstawach konstytucyjnych, w Królestwie Polskiem zostaje zaprowadzona autonomia z sejmem, wybieranym na tych samych zasadach, co i ogólnopaństwowe przedstawicielstwo z warunkiem zachowania jedności państwowej i udziału w przedstawicielstwie centralnem na wspólnych zasadach z innymi częściami państwa. Granice Królestwa Polskiego i gubernii

sąsiednich mogą być uregulowane w zależności od składu plemiennego i woli ludności miejscowej, przyczem w Królestwie Polskiem powinny obowiązywać ogólnopństwowe gwarancje swobód obywatelskich i prawo narodowości do samorządu kulturalnego; prawa mniejszości powinny być zagwarantowane.

IV. Sąd.

26) Finlandya. Konstytucya Finlandyi, określająca jej specjalny stosunek do państwa, powinna być w całości przywrócona. Wszelkie zarządzenia na przyszłość, wspólne dla państwa i Wielkiego Księstwa Finlandzkiego, powinny być rezultatem porozumienia się instytucji prawodawczych państwa i Wielkiego Księstwa.

27) Wszelkie uchylenia od zasad Ustaw Sądowych z 20 listopada 1864 roku, uchwalających oddzielenie władzy sądowej od administracyjnej (nierugowalność, niezależność i równoprawność wszystkich przed sądem), zarówno wprowadzone przez późniejsze postanowienia jak również dopuszczane przy układaniu ustaw, podlegają zniesieniu. W tym celu przedewszystkiem: a) nie podlega żadnym ograniczeniom prawo, podług którego nikt nie może być karany bez prawomocnego wyroku kompetentnego sądu; b) udział ministra sprawiedliwości w mianowaniu na posady sądowe, albo tranzlokowaniu sędziów, a tem bardziej jego wpływ na przebieg spraw sądowych, jest niedopuszczalny. Sędziowie nagród nie otrzymują; c) odpowiedzialność urzędników winna być oparta na zasadach ogólnych; d) kompetencya sądów przysięgłych określa się jedynie stopniem kary, określonej w kodeksie niezależnie od rodzaju sprawy, przyczem jednakże kompetencji tej podlegają wszystkie przestępstwa antypaństwowe i wykroczenia przeciw prawu prasowemu. Sąd z przedstawicielami stanowymi znosi się. Wymaganie cenzusu majątkowego dla objęcia posady sędziego pokoju, również i dla pełnienia obowiązków sędziego przysięgłego podlega zniesieniu; e) odzyskuje się zasada jednolitości sądu kasacyjnego. Adwokatura zostaje zorganizowana na podstawie rzeczywistego samorządu.

28) Niezależnie od powyższego, w celu urzeczywistnienia najdojrzszych i niepodlegających zakwestyonowaniu potrzeb polityki karnej i procesu: a) kara śmierci znosi się

bezwzględnie i bezpowrotnie; b) wprowadza się osądzenie warunkowe; c) przyjmuje obronę na śledztwie przedwstępnem; d) w sprawie oddania pod sąd dopuszczalna jest obrona.

29) Najbliższem zadaniem jest zupełna rewizya kodeksu karnego, zniesienie postanowień sprzecznych z zasadami wolności politycznej i przerobienia projektu 8 kodeksu cywilnego.

V. Polityka finansowa i ekonomiczna.

30) Rewizya państwowego budżetu w celu wykreślenia wydatków nieprodukcyjnych co do znaczenia, albo rozmia-
rów i odpowiedniego zwiększenia wydatków państwowych na rzeczywiste potrzeby narodu.

31) Zniesienie podatku za uwłaszczenie.

32) Zwiększenie podatku bezpośredniego; ogólne obni-
żenie podatków pośrednich i stopniowe znoszenie tychże od przedmiotów, używanych przez masy ludowe.

33) Zreorganizowanie bezpośredniego opodatkowania na zasadach podatku postępowego od dochodów i mająt-
ków, zaprowadzenie podatku postępowego od spadków.

34) Odpowiednie do stanu poszczególnych gałęzi prze-
mysłu obniżenie ceł w celu obniżenia cen na przedmioty niezbędne do użytku i technicznego udoskonalenia przemy-
słu i rolnictwa.

35) Użycie funduszków z kas oszczędnościowych na
uprzystępnienie kredytu drobnego.

VI. Prawodawstwo agrarne.

36) Zwiększenie działów rolnych dla ludności, upra-
wiającej ziemię własną pracą, jako to: dla włościan bezrol-
nych i małorolnych, a także i dla drobnych gospodarzy-rol-
ników innych kategorii; użycie w tym celu majątków pań-
stwowych, apanażowych, panującej rodziny, klasztornych,
jak również wywłaszczenie dla tego samego celu na rachun-
ek państwa, majątków prywatnych za zwrotem należności
podług sprawiedliwej (nie rynkowej) oceny.

37) Wywłaszczone majątki przechodzą na rzecz pań-
stwowego zarobku ziemi. Zasady oddawania tej ziemi po-
trzebującej ludności (władanie, czy też użytkowanie, osobi-
ste, czy też gminne i t. d.), powinny być ustalane, w za-

leżności od rozmaitych metod władania i uprawiania ziemi w różnych prowincjach Rosyi.

38) Organizacya rozległej pomocy państwowej w celu ułatwienia przesiedlania, rozsiedlania się i urządzenia gospodarki włościńskiej. Reorganizacya pomiarów, zakończenie spraw granicznych i inne środki dążące do podniesienia poziomu dobrobytu ludności włościńskiej i udoskonalenia gospodarki rolnej.

39) Prawne uporządkowanie stosunków dzierżawnych drogą zabezpieczenia prawa odnowienia kontraktu dzierżawnego; praw dzierżawcy, w razie zdania dzierżawy, do wynagrodzenia za porobione, ale nie wyzyskane nakłady; ustanowienie sądów rozjemczych do regulowania płacy dzierżawnej i rozstrzygania sporów między dzierżawcami i właścicielami majątków. Włożenie na sąd prawnego obowiązku obniżania nadmiernie wygórowanych cen dzierżawnych i zwalania, w dziedzinie stosunków rolnych, umów dążących do opłacania jednej strony.

40) Zniesienie istniejących obecnie przepisów dotyczących najmu robotników rolnych i rozszerzenie prawodawstwa robotniczego na robotników rolnych, z uwzględnieniem technicznych właściwości stosunków rolnych. Ustanowienie inspekcji rolniczo-gospodarczej do kontroli nad należytem zastosowaniem prawodawstwa, ochraniającego pracę w tej dziedzinie i zaprowadzenie odpowiedzialności karnej gospodarzy rolnych za przekroczenia przepisów o ochronie pracy.

VII. Prawodawstwo. fabryczne.

41) Wolność zakładania związków robotniczych i urządzania zebrań.

42) Prawo strejkowania. Odpowiedzialność za wykroczenia podczas strejków albo z ich powodu określa się podług zasad ogólnych i w żadnym razie nie może być zwiększona.

43) Rozszerzenie prawodawstwa robotniczego i niezależnej inspekcji pracy na pracę najemną; udział przedstawicieli robotniczych w kontroli inspekcji nad wykonaniem praw, ochraniających interesy pracowników.

44) Zaprowadzenie drogą prawodawczą ośmiogodzinnego dnia roboczego. Niezwłoczne zastosowanie tej normy

tam, gdzie ona w danej chwili jest możliwa do urzeczywistnienia i stopniowe zaprowadzenie jej we wszystkich innych gałęziach przemysłu. Zabronienie pracy nocnej i ponad normę, z wyjątkiem technicznie i społecznie niezbędnej.

45) Ochrona pracy kobiet i dzieci i zaprowadzenie specjalnej ochrony pracy mężczyzn w szkodliwych dla zdrowia gałęziach wytwarzania.

46) Utworzenie biur rozjemczych z równej ilości przedstawicieli pracy i kapitału w celu unormowania warunków najmu, niuregulowanych przez prawodawstwo robotnicze, i rozstrzygania zatargów i nieporozumień, wynikłych między robotnikami i przedsiębiorcami.

47) Obowiązkowe, ubezpieczenie na wypadek choroby (na określony czas), od nieszczęśliwych wypadków i chorób zawodowych na rachunek przedsiębiorców za pośrednictwem państwa.

48) Państwowe ubezpieczenie na starość i niezdolność do pracy dla tych wszystkich, którzy żyją z pracy własnej.

49) Ustanowienie odpowiedzialności karnej za przekroczenie prawa o ochronie pracy.

VIII. W sprawie oświaty.

Oświata ludowa powinna być zorganizowana na podstawie wolności, demokratyzacji i decentralyzacji, co obejmuje urzeczywistnienie następujących zasad:

50) Zniesienie wszelkich ograniczeń wstępowania do szkoły, związanych z płcią, pochodzeniem i wyznaniem.

51) Prawo prywatnej inicjatywy do zakładania i organizowania uczelni wszystkich typów oraz w dziedzinie pozaszkolnego kształcenia; wolność nauczania.

52) Między rozmaitemi stopniami szkół wszelkich kategorii powinien być ustanowiony związek bezpośredni ułatwiający przejście z niższego stopnia do wyższego.

53) Zupełna autonomia i wolność nauczania w uniwersytetach i innych szkołach wyższych. Zwiększenie ich ilości. Obniżenie opłaty za słuchanie wykładów. Organizowanie przez wyższą szkołę akcji oświatowej dla szerokich mas ludności. Wolna organizacja studencka.

54) Ilość zakładów naukowych średnich powinna być zwiększona stosownie do potrzeby społecznej; opłata powinna być obniżona. Lokalne instytucje społeczne powinny

mieć szeroki udział w urządzeniu sprawy oświatowo-wychowawczej.

55) Zaprowadzenie powszechnego, bezpłatnego i obowiązkowego nauczania w szkole początkowej. Powierzenie nauczania początkowego zawiadywaniu samorządu lokalnego. Zorganizowanie przez instytucje samorządne pomocy materialnej dla uczniów niezamożnych.

56) Urządzenie przez organa samorządu lokalnego instytucji kształcących dla ludności dorosłej, szkół elementarnych dla analfabetów, bibliotek i niwersytetów ludowych.

57) Rozwinięcie wykształcenia fachowego.

Związek demokratyczno-konstytucyjny.

Zadaniem Związku będzie zmobilizowanie wszystkich żywotnych i uczciwych żywiołów w państwie do wspólnej walki o lepszą przyszłość naszej nieszczęśliwej ojczyzny, o odnowienie i zreformowanie życia naszego we wszystkich sferach.

Związek przypuszcza, że odnowienie życia zależy od polepszenia warunków bytu 85⁰/₀ ludności naszej. Przyszłość Rosyi — to rozstrzygnięcie kwestyi włościańskiej.

Kwestya ta, to sprawa niewoli wiekowej, ucisku, bezprawia i prywacji, z jednej strony, a najbrutalniejszego bezprawia i przemocy — z drugiej. Ze wszystkich spraw, wysuniętych przez obecne życie polityczne i ekonomiczne Rosyi, kwestya włościańska należy nietylko do skomplikowanych, ale do najważniejszych i najpilniejszych.

Ze względu na to związek na pierwszym miejscu programu stawia sprawę natychmiastowego uregulowania kwestyi agrarnej t. j. sprawy oddania ziemi ludności na niej pracującej na takich warunkach, któreby zgładziły z pamięci ludu wspomnienia o ponurej epoce chronicznej głódówki we wsiach rosyjskich.

Związek uważa za drugą niecierpiącą zwłoki sprawę — uregulowania kwestyi robotniczej, sprawę zwrócenia człowiekowi praw do ludzkiej egzystencji, praw człowieka i obywatela.

Trzecią palącą sprawą będzie — rozpowszechnienie oświaty.

Jako czwartą sprawę zasadniczą związek wystawia—
żądanie dla wszystkich obywateli sądu, godnego tej nazwy,
i urzędzenia życia obywatelskiego na zasadach prawdy i ludz-
kości.

Swobody, proklamowane w manifeście 17/30 paździer-
nika, wywalczone przez lud rosyjski kosztem walki wieko-
wej, związek obiecuje rozszerzać i bronić, jako najcenniej-
szej własności ludu rosyjskiego i nie odstępować ich nigdy
i za żadną cenę.

W obecnym momencie — zupełna amnestya polityczna
dla odrodzonego społeczeństwa wolnej Rosyi — jest logi-
cznie koniecznem żądaniem związku.

Pokój, niekrępowana praca odnawiająca i protest prze-
ciwko wszelkiej tyranii, — takie jest hasło związku.

I. Podstawowe zadania i cele związku.

1) Związek stawia sobie jako zadanie złączenie we
wspólnej praktycznej działalności wszystkich obywateli z je-
dnakowemi przekonaniem politycznym, w celu wprowadzenia
w życie drogą pokojową całego szeregu reform polity-
cznych, ekonomicznych i socyalnych.

2) Jednomysłność w uznaniu monarchii konstytucyjnej
jako najodpowiedniejszej formy ustroju państwowego dla
Rosyi, współdziałanie na zasadach wolnościowych i wciele-
nie w życie reform drogą ewolucyi, — powinny być gło-
wnemi podstawami działalności związku.

3) Urzeczywistnienie monarchii konstytucyjnej drogą
powszechnych, bezpośrednich i równych wyborów, za po-
mocą głosowania tajnego, jako zasady państwa demokra-
tycznego.

4) Przedstawiciele ludowi powinni brać udział w pra-
cach władzy państwowej, w układaniu budżetu
państwowego i w kontroli nad prawnością i odpowiednio-
ścią działalności ministrów, odpowiedzialnych przed zgroma-
dzeniem przedstawicieli ludowych.

5) Członkowie zgromadzenia przedstawicieli ludowych
mają inicjatywę prawodawczą.

B. Prawa obywatelskie.

6) Zniesienie przywilejów stanowych.

7) Równość przed prawem wszystkich obywateli rosyjskich, bez różnicy płci, wyznania, rasy i narodowości.

8) Szerokie zastosowanie trwałej gwarancji podstawowych zasad swobody obywatelskiej: nietykalności osób i mieszkań, swobody przenoszenia się (zniesienie systemu paszportowego), wolności handlu, swobody słowa ustnego i drukowanego, wolności zgromadzeń, związków i petycji.

9) Nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności i karany bez prawnego uzasadnienia — bez władz sądowych i ustanowionego przez prawo sądu.

10) Zniesienie wszelkiego rodzaju ograniczeń cenzuralnych; za przestępstwa i przewinienia, popełnione słowem lub drukiem winni odpowiadają tylko przed sądem.

C. Zarząd lokalny.

11) Szeroki rozwój i rozpowszechnienie samorządu lokalnego na całej przestrzeni państwa rosyjskiego.

12) Ustanowienie drobnych jednostek samorządnych na zasadzie głosowania powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego, bez różnicy płci, wyznania, rasy i narodowości.

13) W zakres działalności instytucji samorządu lokalnego wchodzić wszelkie dziedziny spraw lokalnych, włącznie ze stroną finansową,

14) Urządzenie centralnego banku rolno-gospodarczego z kredytem krótkoterminowym i ułatwienie kredytu drobnego miejscowego.

15) Planowa i ogólna organizacja pomocy publicznej dla biednych, opieka nad dziećmi różnej kategorii, opieka nad niedołączniami, nieuleczalnie chorem i starcami.

16) Kontrola nad filantropią prywatną.

D. SĄD

17) Reforma sądowa na podstawie przywrócenia i dalszego rozwoju ustawy z 20 listopada 1864 r.

18) Równość przed sądem i oddzielenie władzy sądowej od administracyjnej.

19) Zniesienie sądów gminnych i instytucji naczelników ziemskich.

20) Nierugowalność i niezależność sędziów.

21) Jawność sądu.

22) Zniesienie wszystkich sądów nadzwyczajnych i sądu z przedstawicielami stanowymi.

23) Wprowadzenie obrony na badaniach przedwstępnych i warunkowego osądzenia.

24) Zniesienie kary śmierci raz na zawsze.

25) Organizacja adwokatury na zasadach rzeczywistego samorządu.

26) Zrewidowanie kodeksu kryminalnego i cywilnego zgodnie z zasadami swobód obywatelskich.

II. Zasadnicze zadania o charakterze socyalnym i ekonomicznym.

A. Obrona interesów ludności włościańskiej.

27) Zwiększenie włościańskich działów rolnych z jednoczesnem podniesieniem ogóln-oświatowego poziomu mas włościańskich.

28) Zwiększenie działów włościańskich powinno być zrobione kosztem wszystkich ziem państwowych, rodziny panującej i klasztornych, jak również drogą dodatkowych nadziałów z majątków prywatnych, z wynagrodzeniem właścicieli podług słusznej oceny.

29) Przymusowy wykup na rachunek państwa tej ziemi, która nie ma żadnej gospodarczej wartości dla właścicieli i jest obecnie w ich rękach narzędziem do oplątywania włościan.

30) Zniesienie wszelkiej zależności jednostki od gminy i nadanie każdemu, kto zażąda, zupełnego prawa własności ziemi przez niego wykupywanej.

31) Wszechstronna pomoc, łącznie z duchową oświatą ludu, w celu ulepszenia gospodarki włościańskiej.

32) Rozległa propaganda agronomiczna.

33) Stworzenie warunków, sprzyjających rozwojowi kooperatyw, stowarzyszeń, związków i wogóle wszelkiego rodzaju łączności, skierowanej do ulepszenia gospodarki rolnej.

34) Na dużą skalę rozwinięta organizacja pomocy państwowej, dążąca do ułatwienia dobrowolnego przesiedlania się włościan i urzędzenia im gospodarki.

35) Zakładanie szkół rolniczo-gospodarczych i ułatwianie kredytu, w szerokim znaczeniu tego słowa.

36) Zniesienie podatku uwłaszczeniowego.

37) Ułatwienie gospodarstwom rolnym zbytu wytworzonych produktów.

38) Powszechna asekurecja urodzajów (na rachunek ziemstw z państwową reasekuracją).

39) Uregulowanie stosunków dzierżawnych w duchu ustalenia cen dzierżawnych i określenia wysokości czynszów płaconych przez włościan; uznanie za nieistniejące tych umów, które mają na celu wyzysk.

40) Reorganizacja pomiarów; ograniczenie w posiadaniu i rozgraniczenie ziem posiadanych.

41) Rewizja prawodawstwa o najmie robotników rolnych i rozszerzenie na nich ogólnego prawodawstwa robotniczego (z odpowiednimi zmianami).

42) Ustanowienie inspekcji rolno-gospodarczej.

43) Ubezpieczenie robotników rolnych i wszystkich najmitów, żyjących z pracy rąk.

B. Obrona interesów klasy robotniczej.

44) Wolność związków robotniczych, zgromadzeń i strejków.

45) Stopniowe wprowadzenie 8 godzinnego dnia roboczego.

46) Zakaz robót nadetatowych i pracy nocnej, z wyjątkiem tych gałęzi przemysłu, gdzie techniczne, albo społeczne warunki tego wymagają.

47) Ochrona pracy kobiecej i zakaz jej w tych gałęziach, gdzie jest dla organizmu kobiecego szkodliwą.

48) Urządzenie przy wszystkich warsztatach, fabrykach i wszelkich przedsiębiorstwach, gdzie pracują kobiety, żłobków dla niemowląt i dzieci małoletnich.

49) Ochrona pracy dzieci i ograniczenie dnia roboczego dla niepełnoletnich.

50) Zagwarantowanie roboty wszystkim jej potrzebującym.

51) Polepszenie warunków mieszkaniowych dla klasy robotniczej.

52) Organizacja kredytu przemysłowego.

53) Zniesienie wszelkich urządzeń cechowych, wszelkiej administracji cechowej.

54) Obowiązkowe ubezpieczanie robotników (włącznie z służbą domową i wszystkimi najmitemi, żyjącymi z pracy rąk) na starość, na wypadek choroby i nieszczęśliwych wypadków.

55) Zakaz wyplacania zarobków towarami.

56) Wszechstronna ochrona zdrowia całej ludności robotniczej; bezpłatna pomoc lekarska.

57) Ustanowienie odpowiedzialności karnej za przekroczenie prawa o ochronie pracy.

58) Bezpłatna pomoc prawna.

C. Obrona interesów oświaty ludowej.

59) Obowiązkowe, powszechne, bezpłatne nauczanie w szkołach.

60) Wolność nauczania.

61) Zainicyowanie bezpłatnego kształcenia zawodowego.

62) Zwiększenie ilości średnich zakładów naukowych i obniżenie zapłaty za naukę.

63) Zupełna autonomia wszystkich zakładów wyższych, zwiększenie ich ilości i obniżenie opłat za prawo słuchania wykładów.

64) Wolna organizacja studencka.

65) Prawo zakładania nieograniczonej ilości bibliotek ludowych, czytelni i innych instytucji oświatowych.

66) Zakładanie uniwersytetów ludowych.

D. F i n a n s e.

Związek uznaje, że dla wprowadzenia w życie reformy włościańskiej, robotniczej i oświatowej, będą potrzebne znaczne fundusze, przeto cała polityka ekonomiczna i finansowa państwa winna ulegz radykalnej zmianie.

Nie przesądając szczegółowego programu tych zmian, Związek znajduje, że reforma ta powinna być oparta na następujących wytycznych:

1) Uwolnienie jednostki pracującej od opieki prawnej i administracyjnej, ponieważ tylko dowolnie rozporządzająca sobą jednostka w dostatecznej mierze gwarantuje rozwój gospodarki narodowej.

2) Decentralizacja władzy finansowej i przelanie jej na instytucje samorządów lokalnych.

3) Ustanowienie postępowego podatku od dochodów i spadków i odpowiednie zmniejszenie podatków pośrednich.

4) Ogólne zmniejszenie wydatków, objętych obecnym budżetem, (zmniejszenie wydatków na flotę wojenną, zniesienie wynagrodzeń nieprawnych, dzierżaw i wszelkiego rodzaju wynagrodzeń nie objętych prawem, zmniejszenie personelu służbowego, reforma opodatkowania wyrobów tytoniowych, obniżenie ceny trunków przez rząd sprzedawanych, zwiększenie i rozszerzenie gospodarki leśnej, reforma banku państwowego na zasadach zupełnej samodzielności i niezależności od jakiegokolwiek dykasteryi. Likwidacja niekożytnych pożyczek. Kontrola nad operacjami kredytowymi. Konieczne konwersye. Zniesienie gospodarki państwowej. Uporządkowanie gospodarki kolejowej. Rozłożenie podatków gminnych na ziemię wszystkich stanów, i inne redukcye).

Dla osiągnięcia celów zaznaczonych Związek zaleca następujące środki.

1) Połączenie jaknajwiększej ilości ludzi jednomyślnych w Związek centralny, aby stworzyć silną, kierowniczą organizację, energiczną w działalności, a następnie usamodzielnienie miejscowych członków Związku w powiatach i guberniach i połączenie ich w oddzielne organizacje, któreby były w bezpośrednim związku między sobą i z instytucją centralną.

2) Rozwinięcie między członkami pomocy wzajemnej drogą okazywania sobie pomocy we wszystkich sprawach i przedsięwzięciach Związku, tak dobrze w życiu prywatnem, jak i społecznem każdego człowieka.

3) Połączenie poszczególnych, z jednakowemi zasadni-

czemi podstawami, programów politycznych partyi i związków do wspólnej walki, ku osiągnięciu celów zamierzonych.

4) Wprowadzenie do Dumy państwowej tych ludzi, którzy godzą się z politycznym i socyalnym programem związku.

5) Energicznie prowadzona propaganda ustna i piśmienna.

a) Umieszczanie w wydawnictwach peryodycznych i w specjalnych broszurach artykułów o charakterze publicystycznym, obwiniającym, polemicznym; ogłaszanie uchwał, petycji, protestów Związku i t. d.

b) Urządzanie wieców.

c) Pośredniczenie między przedsiębiorcami (kapitałem) i robotnikami (pracą) w celu obrony interesów klasy robotniczej drogą porozumienia wzajemnego.

Członkiem Związku może być każdy, chcący czynnie wcielać w życie ideały Związku, jak również wszyscy, sympatyzujący z jego celami.

Nowi członkowie przyjmowani są z rekomendacji członków Związku.

Zmiany programowe mogą nastąpić tylko za zgodą ogólnego zebrania członków Związku.

Partya umiarkowanie-postępowa.

1. Ustrój państwowy.

Państwo rosyjskie powinno być łączne, całe i nierozdzielne, ale poszczególnym prowincjom można dać dużą samodzielność w sprawach samorządu lokalnego.

Konstytucję państwa rosyjskiego winno określić prawo zasadnicze. Przedstawiciele ludowi powinni być wybierani przez głosowanie powszechne, równe, bezpośrednie i tajne. Przedstawiciele ludowi przyjmują udział w pracach prawodawczych, w układaniu budżetu państwowego i w kontroli nad prawnością i odpowiednością działalności administracyi wyższej i niższej. Żadne rozporządzenie, postanowienie, ukaz, rozkaz, cyrkularz i t. p. akt, nie oparty na uchwale przedstawicielstwa narodowego, nie ma siły prawa. Budżet państwowy wypracowuje się na okres nie dłuższy nad jeden rok. Pożyczki państwowe, podatki i wszelkie opłaty na rzecz państwa powinny być ustanawiane w drodze prawodawczej. Członkom zgromadzenia przedstawicieli narodowych przysługuje prawo inicjatywy prawodawczej. Ministrowie są odpowiedzialni przed zgromadzeniem przedstawicieli narodowych, którego członkom przysługuje prawo zapytań i interpelacyi.

2. Podstawowe prawo obywateli.

Zupełna równość wszystkich obywateli przed prawem bez różnicy płci, wyznania i narodowości. Bezwarunkowa

wolność sumienia, wyznania, spełniania obrządków; rozpowszechniania religii w sposób, nie zawierający w sobie czynów, przewidzianych w kodeksie karnym; rozpowszechniania dogmatów cerkwi prawosławnej bez stosowania środków represyjnych. Wolność słowa, druku, zgromadzeń, stowarzyszeń, petycji i odpowiedzialność za czyny i przestępstwa, popełnione słowem lub drukiem, li tylko przed sądem. Nietykalność osób i mieszkań. Rewizye odbywać się mogą jedynie na podstawie wyroku sądowego. Odpowiedzialność kryminalna urzędników za bezprawne pozbawienie swobody. Karanie wyłącznie na zasadzie wyroku sądowego. Żadne sądy nadzwyczajne nie są dopuszczalne. Swoboda przenoszenia się i zniesienie systemu paszportowego. Wszystkie podstawowe prawa obywateli powinny być włączone do praw zasadniczych Państwa Rosyjskiego i zagwarantowane obroną sądową. Język urzędowy państwa rosyjskiego jest rosyjski.

3. Samorząd lokalny.

Samorząd lokalny powinien być zaprowadzony w całym państwie. Przedstawicielstwo w miejscowych samorządnych instytucjach powinno być oparte na zasadzie powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego głosowania ludności miejscowej bez różnicy płci, wyznania i narodowości. Zakres kompetencji instytucji samorządu lokalnego powinien obejmować, w miarę możliwości, wszystkie dziedziny życia miejscowego. Władze centralne przez swoich miejscowych przedstawicieli kontrolują prawną stronę działalności instytucji samorządnych. Nieporozumienia rozstrzyga sąd.

4. Sądownictwo.

Rewizya kodeksu karnego i opracowanie projektu kodeksu cywilnego powinno być wykonane podług zasad następujących; *a*) oddzielenie sądownictwa od władz administracyjnych, *b*) nierugowalność, niezależność sędziów, jawność sądu i równość wszystkich przed sądem, *c*) odpowiedzialność urzędników określa się na zasadach ogólnych, *d*) kompetencya sądów przysięgłych uzależnia się jedynie od stopnia kary, *e*) sąd z przedstawicielami stanowymi znosi się, *f*) sądy gminne i instytucya naczelników ziemskich podle-

gają zniesieniu, g) kara śmierci zniesioną zostaje bezwzględnie i raz na zawsze.

5. Polityka finansowa i ekonomiczna.

Zniesienie podatku uwłaszczeniowego. Stopniowe zmniejszenie podatków pośrednich i zaprowadzanie podatku bezpośredniego, postępowego. Nie powinno być zachęty do spożywania spirytusu w celu zwiększenia dochodów państwowych; przeciwnie, powinny być natychmiast zastosowane racjonalne środki dążące do zmniejszenia pijaństwa. Dążenie do obniżenia cła i akcyzy od przedmiotów ogólnego użytku, szczególnie od herbaty i cukru. Szerokie rozpowszechnienie wszelkich ulepszeń technicznych w przemyśle, rolnictwie i przemyśle domowym. Możliwie największy rozwój drobnego kredytu.

6. Prawodawstwo agrarne.

Zwiększenie działów ziemi dla bezrolnych i małorolnych włościan, również i dla drobnych posiadaczy—rolników, uprawiających ziemię własną pracą, obracając na ten cel grunta z majątków państwowych, a także wywłaszczając na rachunek państwa majątki apanażowe, klasztorne i prywatnych posiadaczy. Wynagrodzenie za wywłaszczone majątki powinno być obliczone podług ściśle sprawiedliwej normy. Majątki wywłaszczone przechodzą do państwowego zasobu rolnego. Zasady rozdawania ziemi pomiędzy ludność powinny być zależne od odrębnych cech poszczególnych prowincyi. Rozgałęziona organizacja pomocy państwowej dla przesiedlających się włościan i zastosowanie daleko idących środków w celu podniesienia dobrobytu ludności włościańskiej i ulepszenia gospodarki rolnej. Rozszerzenie prawodawstwa robotniczego i na robotników rolnych.

7. Prawodawstwo robotnicze.

Wolność związków i zgromadzeń robotniczych. Prawo obrony ze strony robotników swych interesów drogą bezroboci, ale bez stosowania środków represyjnych tak względem robotników, jak i względem pracodawców, za które

będzie nakładana kara według zasad ogólnych, narówni z wykroczeniami przeciw prawu podczas bezrobocia. Rozszerzenie prawodawstwa robotniczego i inspekcji niezależnej na wszelką pracę najemną. Ze względu na konkurencyę wszechświatową i nadmierną ilość świąt u nas w Rosyi, określenie prawnej normy czasu roboczego niepowinno dotyczyć dnia, jak to jest przyjęte 8—9—10 godzin, lecz należy oznaczyć ilość godzin roboczych w roku, oczywiście opierając się na najbardziej udoskonalonych prawodawstwach zagranicznych. Staranna ochrona pracy kobiecej i dziecinnej i zaprowadzenie specjalnej ochrony dla robotników w gałęziach wytwarzania szkodliwych dla zdrowia. Ustanowienie sądów rozjemczych dla rozstrzygania sporów między robotnikami a pracodawcami. Obowiązkowe ubezpieczenie na określony termin, za pośrednictwem państwa na wypadek choroby, nieszczęśliwych wypadków i chorób zawodowych na koszt przedsiębiorców. Państwowe ubezpieczenie na starość i niezdolność do pracy dla wszystkich, żyjących z pracy własnej. Ustanowienie odpowiedzialności karnej za przekroczenie praw o ochronie pracy.

8. O s w i a t a.

Przy reorganizacji oświaty ludowej należy zaprowadzić daleko idącą zasadę wolności, demokratyzacji i decentralizacji. Zupełna swoboda nauczania i inicjatywy (prywatnej i społecznej) w sprawie zakładania uczelni rozmaitych typów, jak również i w dziedzinie nauczania poza szkolnego. Pomiedzy różnymi stopniami szkół powinna być zaprowadzona bezpośrednia łączność dla ułatwienia przejścia od niższego do wyższego stopnia. Lokalne instytucje społeczne powinny mieć prawo przyjmowania szerokiego udziału w organizowaniu sprawy szkolno-wychowawczej. Dążenie do jaknajwiększego uprzywilejowania ogółowi wykształcenia w średnich zakładach naukowych. Obowiązkowe zaprowadzenie powszechnego i bezpłatnego początkowego nauczania pod zawiadywaniem instytucji samorządu lokalnego. Organizowanie nauczania poza szkolnego i urządzanie kształcących rozrywek. Szeroki rozwój wykształcenia zawodowego (muzea pracy, stacye doświadczałne, wędrownne uniwersytety ludowe) w celu rozpowszechnienia w masach ludowych współczesnej wiedzy praktycznej w zakresie rzemiosł, gospodarstwa rolnego i t. d.

Partya postępowo-ekonomiczna.

1. Podstawowe prawa obywateli.

1) Równość przed prawem wszystkich obywateli rosyjskich bez różnicy narodowości, wyznania, stanu i stanowiska społecznego.

2) Nietykalność osób i mieszkań.

3) Swoboda wyznania.

4) Wolność słowa i druku.

5) Wolność przenoszenia się.

6) Wolność zgromadzeń i związków.

7) Zakres praw podstawowych określa się postanowieniami prawa.

8) Za przewinienia i przestępstwa winni ścigani będą tylko w drodze sądowej. Bez sądu nikt nie może być w swych prawach ograniczony.

2. O przedstawicielstwie narodowym.

1) Zgromadzeniu przedstawicieli narodu powierza się opracowanie praw, kontrolę nad władzą wykonawczą i zatwierdzanie całkowitego budżetu państwowego.

2. Wszyscy obywatele mają prawo uczestniczenia w wyborach na przedstawicieli narodowych.

3) Prawodawcze czynności pełni zgromadzenie przedstawicieli narodowych, zatwierdza je Władza Zwierzchnia. Żaden akt, nie oparty na uchwale zgromadzenia, niezależnie

od tego, jak się nazywa i od kogo pochodzi, nie może mieć siły prawnej.

4) Podatki, cła i opłaty mogą być uchwalane tylko drogą prawodawczą.

5. Przedstawiciel narodu nie może być pozbawiony swobody bez rozporządzenia władz sądowych i pozwolenia zgromadzenia narodowego, również nie może być więziony za długi.

6) Wszyscy ministrowie są odpowiedzialni przed zgromadzeniem narodowym, którego członkowie mają prawo stawiać zapytania i wnosić interpelacje.

3. Sądownictwo.

1) Sędzia powinien być niezależny, przeto nie powinien być rugowalny i płatny.

2) Rozszerzenie kompetencji sądów przysięgłych, a zniesienie sądów z przedstawicielstwem stanowem i wszelkich sądów wyjątkowych.

3) Ustanowienie wybieralnego sądu niższego.

4) Rozszerzenie ogólnych instytucji sądowych na całą ludność.

4. Samorząd lokalny.

1) Rozległy rozwój samorządu lokalnego w celu decentralizacji.

2) Oddanie instytucjom samorządu lokalnego pieczy nad wszystkimi gałęziami gospodarki miejscowej, urządzeniami społecznymi i moralnością publiczną.

3) Ustanowienie drobnej jednostki samorządnej ziemskiej i miejskiej, z udziałem całej ludności, bez różnic stanowych i cenzusowych ograniczeń.

4) Nadanie prawa ziemstwom i miastom do łączenia się i grupowania w zależności od ich interesów i w celu zarządzeń ogólnych.

5. Oświata ludowa.

1) Wiedza i sztuka są niezależne.

2) Powszechne, obowiązkowe, bezpłatne nauczanie początkowe (z kursem nie mniej jak trzechletnim).

- 3) Autonomia wyższych zakładów naukowych.
- 4) Oddanie szkoły niższej pod kierownictwo instytucji samorządu lokalnego.
- 5) Współmierność niższych, średnich i wyższych zakładów naukowych.
- 6) Rozpowszechnienie nauczania zawodowego.

6. Sprawa rolna.

- 1) Usunięcie przeszkód do dowolnego przechodzenia od gminnej gospodarki i wspólnego władania ziemią do gospodarki indywidualnej.
- 2) Uporządkowanie stosunków rolnych w celu rozpowszechnienia gospodarki osobistej i współdzielczej.
- 3) Powiększenie w tym celu działów rolnych.
- 4) Zniesienie podatku uwłaszczeniowego.
- 5) Urządzenie banku państwowego dla kredytu ziemskiego.
- 6) Zaprowadzenie hipoteki.
- 7) Uregulowanie dzierżawnych stosunków rolnych.

7. Sprawa robotnicza.

- 1) Nadanie robotnikom swobody związków, prawa zgromadzeń, bezroboci, jako środków pokojowych do regulowania stosunków między robotnikami i pracodawcami, a w szczególności—do uregulowania wszelkich warunków pracy.
- 2) Prawne ograniczenie czasu roboczego dla kobiet i małoletnich szczególnie w gałęziach wytwórczości szkodliwych dla zdrowia.
- 3) Stopniowe zaprowadzenie obowiązkowego ubezpieczenia robotników (według typu niemieckiego) we wszystkich gałęziach pracy.
- 4) Regulowanie warunków pracy i organizacyi robotniczej w drodze umów międzynarodowych, stosownie do warunków istniejących w konkurencyjnych państwach przemysłowych.
- 5) Nadanie robotnikom fabrycznym i innym praw i możliwości działania społecznego i politycznego odpowiednio do praw ludności wiejskiej, w szczególności prawa

udziału w wyborach do Dumy Państwowej i do instytucji miejskich i ziemskich.

6) Nadanie robotnikom i pracodawcom prawa do załatwiania sporów w drodze rozjemczej. Instytucje sądów rozjemczych powinny być organizowane z inicjatywy i za zgodą stron zainteresowanych, lecz niepowinny mieć charakteru przymusowego.

7) Reorganizacja inspekcji fabrycznej z odpowiednią zmianą ustawy przemysłowej; usunięcie wpływu inspekcji, czy też innych instytucji administracyjnych, na regulowanie warunków pracy. Do inspekcji należyć powinna kontrola nad wykonywaniem praw, a nie mieszanie się do czynności administracyjnych.

8) Rozszerzenie prawodawstwa fabrycznego na wszelkie inne rodzaje pracy (rolno - gospodarczej, rzemieślniczej i t. p.)

9) Opieka społeczna ze strony ziemstw i miast nad robotnikami przemysłowymi na równi z resztą ludności; zaprowadzenie środków zdążających do poprawy mieszkaniowych i wszelkich innych warunków bytu robotniczego.

10) Wszelkierona walka z pijaństwem i ochrona zdrowia całej ludności robotniczej jak wiejskiej tak i miejskiej.

8. Polityka ekonomiczna.

1) Organizacja systemu podatkowego w zależności od siły płatniczej opodatkowanych. Wprowadzenie podatku bezpośredniego, opartego na zasadach postępowego opodatkowania od dochodów i stopniowe obniżanie podatków pośrednich od przedmiotów pierwszej potrzeby.

2) Współdziałanie w kierunku podniesienia kultury ziemi i rozwoju gospodarstwa rolnego i przemysłu domowego.

3) Organizowanie przemysłu wywozowego.

4) Bezwzględne rozpowszechnienie wśród ludności wiedzy technicznej w celu podniesienia produktywności pracy ludu i najodpowiedniejszego wyzyskania naturalnych bogactw kraju; w tym celu powinny być dozwolone wszelkie środki (szkoły, warsztaty do nauki, stacje doświadczalne, instruktorzy, wykłady i odczyty i t. p.).

5) Organizacja dla ludności rolniczej dostępnego kredytu przemysłowego i handlowego.

6) Rozwój handlu morskiego.

7) Powiększenie sieci kolejowej, komunikacji wodnej, szosowej i t. d.

8) Współdziałanie wszelkim technicznym urządzeniom w państwie w celu najdogodniejszego wykorzystania gospodarki rolnej; w tym celu, oprócz środków komunikacji, należy urządzać składy, elewatory i t. p.

9) Rozwój kolei miejskich dojazdowych w celu obniżenia ceny mieszkań dla biednej ludności miejskiej.

10) System celny protekcyjny, dążący do rozwoju i ochrony sił wytwórczych państwa i stworzenia samodzielnego przemysłu ojczyściego.

11) W celu wspomagania pracy narodowej i w interesie samoobrony państwowej—budowa floty wojennej i handlowej, jak również uzbrojenie armii i floty powinno być dokonywane przez siły wytwórcze miejscowe. Także gospodarka państwowa, a więc intendentura, drogi żelazne i inne, powinna się opierać wyłącznie na ojczyściej przemyśle rolnym, drobnym i fabrycznym.

12) Usunięcie państwa od prowadzenia przedsiębiorstw o charakterze przemysłowym, konkurujących z prywatnym przemysłem, z wyjątkiem instytucji o ogólnopaństwowym znaczeniu.

Partya narodowo-gospodarcza.

1. Urządzenie zarządu państwem, z dopuszczeniem prawnego udziału osób przez naród wybranych, a więc nie wyłącznie urzędników, przyczem przypuszczamy, że takie urządzenie nie zmniejsza Cesarskiej władzy zwierzchniej, lecz ułatwia rządy drogą ustanowienia wszechnarodowej kontroli nad działalnością osób, wchodzących w skład instytucji rządowych.

2. W stosunku do różnych narodowości, wchodzących w skład Rosyi, i do ich wyznań proponujemy kierowanie się następującymi zasadami:

a) religii prawosławnej przysługuje prawo zwierzchnictwa duchowego, innym religiom swoboda wyznawania;

b) rosyjska państwowość ma wszechłącczącą przewagę, zaś wszystkie prowincye prawo do urzędzenia gospodarki swojej w zakresie, nie wykluczającym nierozdzielnej jedności państwa rosyjskiego.

3. Oczekujemy od Dumy państwowej, że ona zajmie się głównie praktycznymi sprawami ludności, opierając się na ogłoszonych z wysokości Tronu swobodach obywatelskich i broniąc ich od wszelkich zamachów i fałszywych interpretacji.

4. Jako kierownicze postulatory naszego programu przyjmujemy następujące zasady:

a) fiskalne cele powinny być przeprowadzane nie za cenę ucisku gospodarki lokalnej, lecz przeciwnie, drogą wszechstronnego jej rozwoju, wychodząc z tego założenia, że zamożność państwa może być trwale oparta tylko na dobrobycie wszystkich części państwa i całego narodu.

b) stawianie na pierwszym planie potrzeb pracujących wytwórczo przed potrzebami pośredników we wszystkich gałęziach wytwarzania i gospodarki;

c) dążenie do wydatkowania pieniędzy, pobieranych od ludności na cele ogólne, o ile można jak najbliżej miejscowości, która opłacała podatek.

5) Najpilniejsze środki polepszenia bytu ludności są następujące:

a) zwiększenie działów włościańskich, z uwzględnieniem praw własności i wpływając jednocześnie na wzrost kultury w szczególności w większych majątkach;

b) pomoc w zakładaniu związków rolnych i arteli robotniczych;

c) uznanie parafii za jednostkę prawną—gminę, i nadanie jej prawa wyboru swego pasterza duchownego;

d) wprowadzenie powszechnego nauczania początkowego, praktycznego kierunku w szkole średniej i zagwarantowanie swobód akademickich zakładom wyższym;

e) dozwole nie zakładania towarzystw akcyjnych i spółek w celu eksploatacji naturalnych bogactw, przedsiębiorstw nawigacyjnych i przemysłowych na podstawie prostego zawiadomienia;

f) udoskonalenie komunikacji wodnej i portów handlowych na zasadach społecznego zarządu;

g) nadanie robotnikom przemysłowym prawa stanowienia o swych potrzebach;

h) przedsięwzięcie środków celem zabezpieczenia bytu inwalidom pracy, w pierwszym rzędzie przez udzielenie im pomocy głównie w naturze, a nie tylko w pieniądzu.

i) wznowienie instytucji sędziów wybieralnych; -

j) podniesienie stanu materialnego i duchowego sił lądowych i morskich w stosunku do potrzeby zabezpieczenia państwa;

k) wszechstronne wyzyskanie przemysłu ojczystego i wytwórczych sił Rosji przy budowie floty, fortec, uzbrajania armii i przy rozwoju dróg komunikacyjnych;

l) rewizja zasad naszego systemu monetarnego i kredytu, aby go uprzystępnąć i zwiększyć zaufanie.

Wszechrosyjski Związek handlowo-przemysłowy.

Program polityczny:

1) Jedyne nierozdzielne Imperyum z Monarchą konstytucyjnym.

2) Natychmiastowe włączenie do praw państwa czterech swobód i nietykalności osobistej, opublikowanych w manifeście z dnia 17/30 października 1905 r.

Dumie Państwowej:

3) Nadanie charakteru prawodawczego z głosem decydującym i wniesienie tego do zasadniczych praw Państwa.

4) Samoorganizacja Dumy Państwowej jako przedstawicielstwa narodowego dostępnego dla wszystkich obywateli rosyjskich.

5) Gabinet albo rada ministrów, opierająca się obowiązkowo na większości w Dumie, zatwierdzona przez Cesarza.

6) Samodzielne rozpoczynanie nowej sesji Dumy Państwowej w terminach, uprzednio przez nią określonych.

7) Wniesienie do praw zasadniczych powszechnej równości w drodze zniesienia wszelkich przywilejów stanowych i nietykalności osobistych i nabytych majątkowych praw.

Program ekonomiczny zmierza:

Do ekonomicznego zrzeszenia się klas handlowo-przemysłowych (na gruncie wzajemnego uwzględnienia osobistych i majątkowych potrzeb zainteresowanych stron); do reprezentowania tego zrzeszenia we wszystkich społecznych organizacjach, Dumie Państwowej, rządzących instytucjach i przy zawieraniu międzynarodowych handlowo-przemysłowych umów i traktatów; do podniesienia handlu i przemysłu w Rosyi drogą współdziałania w urządzaniu towarowych, kredytowych, transportowych i innych kooperatyw (walka z wszelkimi rodzajami handlu nieuczciwego).

Związek 17 (30) Października.

Związek opiera się na następujących założeniach:

I. Zachowanie jedności i niepodzielności Państwa Rosyjskiego.

Założenie to obowiązuje do uznania, że niezbędnym warunkiem dla wzmocnienia zewnętrznej potęgi Rosyi i dla jej wewnętrznego rozkwitu jest ochrona jedności ciała politycznego, zachowanie wytworzonego przez historię unitarnego ustroju państwowego. Jednocześnie zasada ta obowiązuje do przeciwdziałania wszelkim projektom dążącym bezpośrednio czy też pośrednio do rozczłonkowania i do zamiany jednolitego państwa na państwo związkowe albo związek państw. Przy szerokim zastosowaniu samorządu na całym obszarze cesarstwa, przy mocno ugruntowanych podstawach swobód obywatelskich, przy udziale wszystkich obywateli państwa rosyjskiego, bez różnicy narodowości i wyznania, w utworzeniu władzy rządowej, przy zapewnieniu oddzielnym narodowościom najdalej idącego prawa do zaspokojenia i obrony swych potrzeb kulturalnych w granicach zakreślonych ideą państwowości i interesów innych narodowości, zasada taka odrzucająca stosowanie idei federalizmu do urzędzeń państwa rosyjskiego, dozwala na łączenie się poszczególnych części państwa w związki prowincjonalne, celem rozstrzygania spraw leżących w zakresie samorządu lokalnego, i nie stoi na przeszkodzie uzwewnętrznieniu się lokalnych odrębności i potrzeb różnych narodowości w prawodawstwie i zarządzie, opartych na uzna-

niu bezwzględnej równości w prawach dla wszystkich obywateli rosyjskich. Tylko w Finlandyi uznaje się położenie wyjątkowe, dające jej prawo urzędzenia się polityczno-automatycznego poniekąd z warunkiem zachowania łączności państwowej z cesarstwem.

2. Rozwój i ugruntowanie zasad monarchii konstytucyjnej z przedstawicielstwem narodowym, opartem na powszechnem głosowaniu.

To założenie obowiązuje do uznania zasady powszechnego prawa wyborczego, dającego możność wszystkim obywatelom rosyjskim przyjąć udział w urzędzeniu władzy państwowej. Następnie ta zasada nawołuje do gruntownej reformy w naszym życiu państwowem w kierunku konstytucyjnym i do zupełnego zagwarantowania przedstawicielstwu narodowemu prawa do czynnego udziału obok monarchy, w pracach prawodawczych i zarządzie państwem.

Ta sama zasada nadaje monarchizmowi, przy zmienionych warunkach życia politycznego Rosyi, nowy umocniony państwowy praworządny charakter. Dawniejszy nieograniczony samowładzca, wszechmogący w zasadzie, ale w rzeczywistości skrępowany przez biurokracyę, bezsilny z powodu braku kontaktu z narodem, staje się monarchą konstytucyjnym, który chociaż zostaje ograniczony prawami przedstawicielstwa narodowego, ale w łączności z narodem, w związku z ziemią, w nowych warunkach urzędzenia państwowego otrzymuje nową siłę i nowe szczytne zadanie być naczelnym wodzem ludu wolnego. Pozostając w świadomości narodu i nadal wcieleniem jedności państwowej, będąc nierozzerwalnym łącznikiem dziedzicznie następujących po sobie pokoleń, świętą ostoją, około której w chwilach groźnego niebezpieczeństwa zbiera się cały naród rosyjski; zasada monarchiczna otrzymuje od tej chwili nową misyę historyczną pierwszorzędną wartości. Będąc po nad niezliczonymi prywatnymi i lokalnymi interesami, ponad jednostronnymi celami różnych klas, stanów, narodowości, partyi, monarchia właśnie przy obecnych warunkach ma do wypełnienia zadanie—kość tę ostrą walkę polityczną, narodowościową i socyalną, która ma dziś dla siebie rozległą arenę, dzięki swobodom politycznym i obywatelskim. Ugruntowa-

nie w politycznym życiu rosyjskim tych zasad, przeciwdziałanie wszelkim czyimkolwiek zamachom na prawa monarchy i przedstawicielstwa narodowego, powinno należeć do zadań „Związku.“ Tylko tą drogą,—drogą jedności między monarchą a narodem może być stworzona taka silna, ufna w swe siły władza państwowa, która potrafi przywrócić nam pokój.

3. Gwarancya praw obywatelskich.

W politycznie wolnem państwie powinny panować i swobody obywatelskie, dające jedyną rękojmię dla wszechstronnego rozwoju tak duchowych sił narodu, jak i materialnej wytworczości państwowej. Rozwój i utrwalenie nie naruszalnych zasad swobód obywatelskich w prawodawstwie i obyczajach jest jednym z najgłówniejszych zadań związku.

Tu należą przedewszystkiem: swoboda wyznania, słowa ustnego i drukowanego, zgromadzeń i związków. Tu również należy zagwarantowanie prawa przenoszenia się, wybierania miejsca zamieszkania i rodzaju pracy, zagwarantowanie swobody pracy, przemysłu, handlu, prawa do nabywania własności i rozporządzania nią. Wolność obywatelska to również nietykalność osób, mieszkań, korespondency, własności prywatnej.

Naturalnym kresem wszystkich tych praw ustawami zagwarantowanych, są prawa innych obywateli społeczeństwa i państwa. Nikt nie może być aresztowany, rewidowany, pozbawiony własności, ulegać przemocy bez postawienia odpowiedniej władzy sądowej. Każdy aresztowany, z tych lub innych względów, powinien być w najkrótszym, ściśle określonym terminie, np. 24 godzin, w mieście, oddany w ręce władzy sądowej, albo uwolniony. W celu zabezpieczenia tych praw od zamachów tak ze strony prywatnych jednostek, jak i sfer urzędniczych, powinny być bronione przez kodeks karny, przytem powinna być ustanowiona sądowa odpowiedzialność osób urzędujących, bez względu na stanowisko przez nich zajmowane.

4. Nieodrączalność zwołania Dumy Państwowej.

Dalszy rozwój form politycznych powinien być w organicznym związku z całym poprzedzającym historycznym

życiem Rosyi. Zwołanie konstytuanty, któraby własnowolnie określiła swą kompetencję, jak tego żądają niektóre stronnictwa, przypuszcza jakby obecnie żadne władze nie istniały, targa wszelkie łączniki z przeszłością i doprowadziłoby do rewizji takich podstaw politycznego i społecznego życia naszego, które nie mogą być naruszone bez gwałtownych wstrząśnień rewolucyjnych w państwie całym.

Uzależnione od tego odroczenie zwołania Dumy Państwowej usunie z porządku na czas nieokreślony powrót do normalnego życia państwowego i prac prawodawczych, jak również i rozstrzygnięcie niektórych praw niecierpiących zwłoki, będących w bezpośrednim związku z życiowymi potrzebami szerokich warstw ludności. Z tego więc powodu związek jest przeciwny zwołaniu konstytuanty, bo odroczyłoby ono urzeczywistnienie palącej konieczności uspokojenia państwa.

Duma Państwowa powinna zająć się wprowadzeniem w życie koniecznych reform politycznych, dążących do udoskonalenia przedstawicielstwa narodowego. Jednocześnie powinna Duma zabrać się do opracowania tych aktualnych ekonomicznych, socyalnych i innych zadań, które zostały przez życie wysunięte i których rozstrzygnięcie nie może być odroczone.

Przystępując do organicznej twórczej pracy, Duma Państwowa zdaniem związku, powinna się zająć opracowaniem i stopniowem regulowaniem następujących zadań pierwszorzędnej doniosłości państwowej.

a) Kwestya włościańska.

Z niecierpiących zwłoki reform w pierwszym rządzie powinny być uchwalone środki w celu stanowczego, bezwrotnego dopuszczenia włościan do korzystania z tych wszystkich praw obywatelskich, z których korzystają i inni obywatele. W zakres tego wchodzi: zniesienie praw wyjątkowych, poniżających jurydycznie stany opodatkowane, zniesienie opieki administracyjnej, nadanie praw cywilnych i t. d.

Obok innych wyteżonych prac państwowych, zmierzających do podniesienia poziomu wydajności gospodarki rolnej, środki do podniesienia dobrobytu wśród włościan są następujące: uregulowanie stosunków w sferze drobnych

dzierżaw, zreorganizowanie czynności banku włościańskiego, pomoc przy przesiedlaniu i wysiedlaniu się, oddanie majątków państwowych i apaużowych na zaspokojenie potrzeb w kierunku posiadania ziemi u byłych włościan i innych kategorii drobnych posiadaczy, uregulowanie szachownicy z obowiązkowym wywłaszczeniem działów, naruszających gospodarczą całość majątku, wreszcie, gdyby te środki okazały się niewystarczającymi, przewiduje się, w wypadkach doniosłego znaczenia państwowego, wywłaszczenie części prywatnych majątków pod warunkiem sprawiedliwego wynagrodzenia, uchwalanego przez władze prawodawcze.

b) Kwestya robotnicza.

Sprawa robotnicza jest w tej chwili jedną z najbardziej palącą, przeto ma ona wszelkie prawo do szczególnej uwagi Dumy Państwowej. Jednakże sprawa ta nie może być stosownie do potrzeb nawet samego robotnika uregulowana zadawalająco bez poparcia przemysłu wogóle; tylko prawidłowo rozwijający się przemysł może zabezpieczyć egzystencję robotników. Związek sądzi, że Duma powinna wziąć na siebie ogólne zadanie rewizyi, uzupełnienia i rozszerzenia prawodawstwa robotniczego, w zależności od warunków lokalnych dla poszczególnych gałęzi przemysłu i zasad przyjętych w najbardziej rozwiniętych państwach przemysłowych. Tu należą: zabezpieczenie robotników i ich rodzin na wypadek choroby, niezdolności do pracy i śmierci, stopniowe wprowadzenie ubezpieczenia robotników wszelkich kategorii, ograniczenie czasu roboczego dla kobiet i dzieci i w szczególności szkodliwych dla zdrowia przedsiębiorstwach.

W zupełności uznając swobodę związków zawodowych i strejków jako środków obrony ze strony robotników swych interesów, należy jednakże drogą prawodawczą unormować warunki tej walki ekonomicznej. Dlatego więc, z jednej strony, powinien być wypracowany szereg środków, dążących do usunięcia gwałtu nad jednostką i zamachów na własność, w celu zmuszenia do wstąpienia do związku, albo przyjęcia udziału w strajku; z drugiej strony należy wyodrębnić w specjalne grupy takie zawody, przedsiębiorstwa i instytucje, od których zależą zdrowie i życie lud-

ności, ważne państwowe i społeczne zadania bezpieczeństwa państwa, jego obrona; warunki pracy i służby w takich gałęziach, które mają ogólnopaństwowe znaczenie, powinny podlegać specjalnemu prawu, broniącemu interesów robotników i pracowników lecz uwzględniającemu jednocześnie wyższe zadania państwowe.

c) Rozwój i utrwalenie zasad samorządu lokalnego.

Niezbędnym warunkiem do odnowienia politycznego i społecznego życia Rosyi i w celu zupełnego i systematycznego zaprowadzenia swobód, jest reorganizacja lokalnego ziemskiego i miejskiego samorządu, rozszerzenie jego praw i sfery działalności, nadanie mu odpowiedniej samodzielności i zniesienie opieki administracyjnej, ustanowienie małej jednostki samorządnej, zniesienie stanowości, rozszerzenie zasad samorządu, w miarę możliwości na wszystkie prowincje Państwa i dopuszczenie do samorządu możliwie największej ilości ludności. Udział w odnowionym samorządzie będzie dla narodu najlepszą szkołą swobód politycznych.

d) Piecza nad oświatą narodową.

Biorąc pod uwagę, że tylko podniesienie poziomu umysłowego i rozpowszechnienie w masach ludowych oświaty, może wyrobić dojrzałość polityczną i zapewnić dobrobyt, że losy obecnie przeprowadzanej reformy w znacznym stopniu zależą od stopnia świadomości, z jaką ludność przystąpi do urzeczywistnienia nadanych jej praw, Związek poczytuje za słuszne, aby potrzeby oświaty ludowej znalazły się w pierwszym rzędzie między prawodawczymi pracami Dumy i aby na ten cel zostały wyasygnowane jak największe środki materyalne. W szczególności należy zastosować wszelkie środki, aby w najkrótszym czasie mogło być urzeczywistnione w praktyce nauczanie początkowe powszechne. Zarazem należy powiększyć liczbę średnich i wyższych zakładów naukowych, szczególnie technicznych, w granicach rzeczywistych potrzeb społecznych, z dopuszczeniem jak najdalej idącej inicjatywy prywatnej i społecznej w sprawie zakładania i utrzymywania zakładów naukowych. Jednocześnie należy zrewidować programy

nauczania w celu ich uproszczenia i dostosowania do potrzeb życiowych, i ustanowić bezpośredni związek stopniowania między poszczególnymi stopniami szkół.

e) Reformy w sądownictwie i administracji.

Unormowanie warunków współżycia i utrwalenie swobód obywatelskich daje się osiągnąć tylko wtedy, kiedy ludność państwa znajduje obronę i punkt oparcia dla swych praw w sądownictwie i kiedy granice działalności władz administracyjnych są wyraźnie oznaczone przez prawo.

Wychodząc z tego założenia, Związek dąży do przeprowadzenia takich reform które mają za zadanie zaprowadzenie sądu niestanowego, kierującego się wspólnymi dla całej ludności prawami, pierwiastku wybieralności w lokalnych instytucjach sądowych, uniezależnienia sądownictwa od administracji i zniesienia instytucji sądowno-administracyjnych, zabezpieczenie jawności w sądownictwie i rozszerzenie kompetencji sądów przysięgłych. W zakresie urzędów administracyjnych, oprócz usunięcia zawilości i poddania urzędów prawom ściśle określonym, należy uprzyścić wszystkim możliwość oskarżania władz administracyjnych za jej rozporządzenia i działalność, ustanowić odpowiedzialność karną i obywatelską za wykroczenia władz przeciwko ustawom i prawom osób prywatnych, a w celu usunięcia uciążliwego dla wszystkich przewlekania spraw należy ustanowić prawem terminowość prac administracji.

f) Zarządzenia ekonomiczne i finansowe.

Ze względu na olbrzymie wydatki, przypadające w najbliższych czasach na kasę państwową w celu przeprowadzenia niecierpiących zwłoki ważnych kulturalnych zadań, również w interesie obrony państwowej, a więc zreorganizowania naszych sił wojennych—morskich i lądowych, nie należy spodziewać się zmniejszenia wydatków państwowych i ulg w ponoszonych ciężarach podatkowych. Lecz już w najbliższym czasie będzie można zaprowadzić racjonalniejszy i sprawiedliwszy system podatkowy i przenieść punkt ciężkości opodatkowania ze słabszych na silniejsze ramiona.

W celu podniesienia dobrobytu narodu, zwiększenia dochodów państwowych i rozdziału podatku w stosunku do sił płatniczych obywateli zaleca się:

1) zarządzenia, mające na celu, podniesienie sił wytwórczych, szczególnie w dziedzinie przemysłu rolno-gospodarczego.

2) zorganizowanie dla ludności taniego kredytu rolno-gospodarczego, przemysłowego i handlowego.

3) rozpowszechnienie wiadomości technicznych w celu podniesienia wydajności pracy narodowej.

4) zastosowanie środków do najskuteczniejszego wyzyskania bogactw naturalnych, przyczem powinna być ułatwiona eksploatacja lasów i bogactw mineralnych, będących własnością państwa.

5) rozwój podatków bezpośrednich, na zasadzie postępowego opodatkowania i stopniowe obniżanie podatków pośrednich od przedmiotów potrzeby niezbędnej.

6) zwiększenie sieci dróg żelaznych, szos, traktów i komunikacji wodnej.

Bez względu na konieczność i skuteczność wszystkich tych zarządzeń państwowych nie należy zapominać, że podniesienie poziomu dobrobytu narodowego jest możliwym jedynie pod tym warunkiem, aby naszemu charakterowi narodowemu zwrócono te cenne zalety, które utracił pod wpływem porządku starego, opartego na dozorze państwowym, opiece państwowej, pomocy państwowej. Polityczna i ekonomiczna wolność powinna powołać do życia drzemiące siły narodu, wyłonić energię i przedsiębiorczość, wiarę w swoje siły i samopomoc, i na tej drodze stworzyć silną podstawę i zadatek moralnego odrodzenia.

Partya porządku prawno-państwowego.

Zasadnicze podstawy programu są następujące:

A. Gwarancje wymagalne dla jednostki przez porządek prawno-państwowy.

- 1) Swoboda słowa ustnego, pisanego i drukowanego.
- 2) Wolność zgromadzeń i związków.
- 3) Wolność wyznania.
- 4) Nietykliwość osobista.

B. Gwarancje niezbędnie potrzebne, do zabezpieczenia u nas przez państwo praworządności:

5) Jedność i nierozdzielność Rosyi. Ten punkt, wśród obecnych okoliczności, jest w naszym programie najważniejszym.

6) Silna władza państwowa. — Bez niej nie może być mowy o praworządności. Ale jednakże nie gwałt i samowola, lecz kierowanie się prawem i zabezpieczenie prawnych swobód obywatelskich od czyichkolwiek zamachów, jest podstawą siły państwa.

Następnie z szeregu zadań na które powinna się przedewszystkiem zwrócić baczną uwagę przedstawicielstwa narodowego, uważamy za najważniejsze te, które dotyczą następujących spraw:

- 7) Kwestya włościańska.
- 8) Kwestya robotnicza.

Silna władza państwowa. — Bez względu na formę urządzenia państwowego, silna władza państwowa stanowi warunek niezbędny tak dla żywotności państwa, zabezpieczenia przed wewnętrznym rozkładem i utrzymania niezawisłości w stosunku do innych państw, jak i dla zabezpieczenia obywatelom możliwości korzystania z tych wyżej wyliczonych swobód, których porządek praworządny w państwie konstytucyjnym wymaga na rzecz jedności, i dla obrony przed zamachami na te swobody z tej lub innej strony, z góry czy z dołu. Zadaniem jest Duma państwowej wzmocnić powagę władzy państwowej: stanowi ona nową wyższą instytucję do urzeczywistnienia tej władzy i powinna wpływać na ugruntowanie się bezwzględnego szacunku i posłuszeństwa względem władz. Jednocześnie partya porządku prawnopństwowego sądzi, że najważniejszym niecierpiącym zwłoki zarządzeniem dążącym do podniesienia moralnego autorytetu władzy państwowej, jak amnestya w sprawach politycznych i wyznaniowych.

Kwestya włościanańska. — Nasza partya uznaje potrzebę dodatkowego nadzielenia ziemią tam gdzie są małorolni włościanie, przyczem osoby i instytucje, od których zabranoby ziemię, powinny być sprawiedliwie wynagrodzone, a oprócz tego współdziałania, na tej samej drodze, rozsiedlaniu włościan. Zmniejszenie ciężaru podatkowego, obarczającego włościan. Wszechstronna pomoc do przechodzenia od gminnej do indywidualnej formy władania. Zniesienie instytucji naczelników ziemskich i zupełne wykluczenie zasady kurateli nad włościanami. Wspólny sąd dla włościan z resztą ludności we wszelkich sprawach i wogóle zrównanie praw włościan z innymi stanami. Z całej ludności państwa był zawsze najwięcej krzywdzonym włościanin rosyjski, na którego spadały największe ciężary państwowe i który pomimo tego najmniej się uskarżał, — jego potrzeby powinna дума państwowa mieć ciągle na widoku.

Kwestya robotnicza. — Mając na widoku pomoc dla włościan, którzy w ogólnym składzie stanowią ludność rolniczą, powinniśmy w równym stopniu pamiętać o potrzebach tej części, która zajęła się fabryczno-warsztatowym przemysłem t. j. o potrzebach robotników. Oderwany od swego środowiska, od miejsca urodzenia, robotnik

jak zresztą każdy człowiek, dąży nie tylko do zapewnienia sobie bytu, ale także do zaspokojenia swych potrzeb moralnych i duchowych, przeto należy zabezpieczyć robotnikowi nie tylko zarobek, ale staraniami o możliwe skrócenie dnia roboczego, przymusowe asekurowanie robotników, o lepsze warunki ich bytu, zapewnić przemysłowi rodzimego energiczny zastęp pracowników, zadowolonych z tego co mają i spokojnych o przyszłość swoją i swoich rodzin.

Oświata ludowa. — Powszechne, obowiązkowe, bezpłatne nauczanie ludu w szkołach o programie, opartym na istniejących w szkołach ludowych państw oświeconych. Zupełne usunięcie kontroli policyjnej nad nauczaniem ludu. Wystarczające zabezpieczenie materialne i odpowiednie usytuowanie dla nauczycieli szkół ludowych.

Udoskonalenie sił wojennych Rosyi. — Słaba bojowa organizacja wojennych sił Rosyi, która wprawiła w zdumienie cały świat, a nas przedewszystkiem, wymaga radykalnych reform w armii i flocie. Niezbędne są, oprócz technicznych środków udoskonalających, co jest najbliższym zadaniem specjalnych wydziałów wojennego i morskiego, zarządzenia gruntowne, które wchodzi w sferę kompetencji dumy państwowej i ogólnego prawodawstwa. Do takich środków zaliczamy polepszenie i równomierność dla poszczególnych rodzajów broni, warunków służby oficerskiej i możliwie lepsze specjalne wykształcenie oficerów, — w stosunku do żołnierzy należy niezwłocznie rozstrzygnąć sprawę terminów służby i o zachowaniu w miarę możliwości łącznika między powołanymi na służbę z ich rodzinami i ziemią, wzięwszy za zasadę największą sprawność bojową przy najmniejszych ciężarach służbowych. Wszystkie wysiłki powinny być użyte w celu podniesienia w wojsku poziomu moralnego, przez wpajanie w nie przeświadczenia, że jest ono zbiorowiskiem wyborowych sił obywatelskich, którym kraj powierzył obronę swych interesów i honoru.

Nie wyliczamy pozatem innych, też ważnych zagadnień, jako to: decentralizacja zarządu do praktycznych potrzeb, polepszenia bytu materialnego i zmiana hierarchicznych stosunków w sferze duchowieństwa prawosławnego, zakładanie średnich i wyższych zakładów naukowych, cały szereg ważnych finansowych i przemysłowo-handlowych spraw i t. d.

Partya Monarchistów-Konstytucjonalistów (Carystów).

Caryści uznają monarchiczno-konstytucyjną formę rządów, ale słowo „Cesarz“ ma podług ich zdania dla Rosyi i narodu rosyjskiego głębokie znaczenie. On—ojciec narodu, silnie i nierozdzielnie z nim związany, on powierza ludziom wybranym przez naród zarząd sprawami państwa, ale przez to nie zmniejsza się powaga Cesarza, przeciwnie—wzrasta. Cesarz rosyjski, protektor wszelkiej zacnej działalności, jednocześnie dusza i sumienie wielkiego narodu, piastun idei, sławy i potęgi całego państwa. Cesarz niczego nie potrzebuje, on się rodzi cesarzem. Bez cesarza niepodobienstwo przedstawić sobie Rosyi.

W dziedzinie polityki wewnętrznej caryści widzą nieodpowiedniość przestarzałych form państwowych: rozczłonkowana przez biurokracyzm, niezdolna do funkcjonowania maszyna państwowa kierowana oligarchicznie przez ministrów, doprowadziła do obecnego stanu rzeczy. Bezsilność, analfabetyzm i brak jednolitości w działaniach rządowych, zagrażały egzystencji państwowej.

Co do poszczególnych spraw caryści sądzą:

1) Że w Rosyi istnieje wykształcenie, natomiast nie ma wychowania; młodzież kształcono rutynicznie, bezdusznie; łącznika między szkołą a młodzieżą nie było, uczono ją sucho, bezuczuciowo, nie liczono się z indywidualnością uczniów, nie rozwijano w młodych sercach miłości dla ojczyzny, cesarza i bliźniego, nie rozbudzano uczucia dumy narodowej. Należy dopuścić do uniwersytetu i realistów; dla wyższych szkół, pożytecznie jest założyć korporacje, wprowadzić zasady wybieralności i sąd honorowy.

2) Co do uregulowania sprawy włościańskiej, caryści uznają, potrzebę zastosowania najenergiczniejszych środ-

ków w celu ułatwienia włościanom przejścia od gminnej do indywidualnej formy władania ziemią, co znacznie ułatwi rozstrzygnięcie sprawy małorolnych. Stosownie do tego wielkiego zadania powinna być rozszerzona działalność banku włościańskiego, a bank szlachecki powinien być przekształcony w państwowy bank rolny dla wszystkich stanów.

Dążność banku włościańskiego, do obniżenia wartości ziemi, jako utrudniająca sprzedaż ziemi będącej własnością osób prywatnych stowarzyszeniom włościańskim, powinna ustać; w interesie państwa leży aby ziemia oceniona była podług normalnej wartości, a nie traciła ceny, z powodu wadliwej krótkowzrocznej polityki banku włościańskiego. W stosunku do ogólnej polityki finansowej w Rosyi, caryści wierzą w niewyczerpane naturalne bogactwa kraju, i rozumieją, że należy zachować oszczędność we wszystkich gałęziach gospodarki narodowej, byle nie z krzywdą dla rozwoju morskich i lądowych sił wojennych państwa.

4) Caryści, wierząc w Boga, szanują wszelkie religie.

5) Caryści nie są wrogami żydów, ale utrzymują, że obecne polityczne poglądy wielu z nich, a szczególnie młodzieży, są dla Rosyi szkodliwe, i mają nadzieję, że po ogólnem uspokojeniu, poglądy żydów staną się umiarkowańsze; caryści w pierwszym rządzie są obrońcami prawa i porządku.

6) Caryści wyciągają braterską dłoń do pobratymczych polaków i wszystkich słowian.

7) Zdaniem carystów niezbędną jest możliwie najszybsza reorganizacja Rady państwowej.

8) Powszechne, równe, bezpośrednie i tajne prawo wyborcze przy wyborach do Dumy Państwowej, stanowczo jest niemożliwem—to jest sprawa odległej przyszłości, a nie przy narodzinach parlamentaryzmu.

Co do polityki zewnętrznej caryści są zwolennikami związku kontynentalnego, ale obecnie zalecają ostrożną, wyczekującą politykę, wywołaną przez okoliczności niesprzyjające.

„Za Cesarza i lud“—jest ich hasłem.

Narodowy wszechstanowy Związek rosyjski.

1) Rosya jest jedna i niepodzielna.

Wychodząc z tego podstawowego założenia, uważając wszelką próbę oderwania od Rosyi jakiegokolwiek części za zdradę ojczyzny, nalegając, aby żadne prawo w państwie naszym nie było w sprzeczności z materyalnym, duchowym i politycznym rozwojem trzech głównych narodowości rosyjskich — Związek stawia sobie za pierwsze zadanie ujednostajnić polityczne dążności wielkorusów, małorusów i białorusów, przyczem język wielkorusów powinien być językiem państwowym, obowiązковым dla wszystkich obywateli, dla sądów ogólnych i dla średniej i wyższej szkoły; a na kresach Rosyi wyższa miejscowa administracya i wyższe sądownictwo powinny być zawsze w rękach rosyjan.

2) O wszelkiego rodzaju swobody będą walczyły w Dumie Państwowej przede wszystkim i usilnie przedstawiciele wszelkich innych partyi politycznych. Nasz zaś Związek, przez swoich przedstawicieli w Dumie Państwowej, powinien, popierając żądania swobód prawnych, przede wszystkim i najenergiczniej domagać się uregulowania majątkowych i społecznych potrzeb 85% ludności Rosyi, t. j. włościan, zupełnie obecnie zrujnowanych.

3) Jako na najpilniejsze i najniezbędniejsze reformy przedstawiciele Związku będą nalegali w Dumie Państwowej: a) na dodanie małorolnym i nadanie bezrolnym włościanom ziemi w ilości wystarczającej do wyżywienia się każdej rodziny włościańskiej aż do nowych zbiorów i b) o ustanowienie gminy wszechstanowej, w charakterze drobnej jednostki ziemskiej, z podziałem na parafie i z zachowa-

niem prawa o niesprzedawaniu ziem włościańskich, aby włościanin rosyjski uniknął losu wyzutego z ziemi włościaństwa w Galicyi i Austryi, których ziemia, na skutek bezwzględności prawa własności, przeszła do rąk żydów.

4) Związek będzie nalegał na szerokie rozwinięcie oświaty ludowej na podstawach wiary i moralności; oświata ludowa powinna być bezpłatna, dostępna dla każdej wsi, obowiązkowa i praktyczna, a więc z obowiązkowymi wykładami w każdej szkole ludowej: albo rolnictwa, albo rzemiosł, albo ogrodnictwa i pszczelnictwa, albo wszystkich tych praktycznych wiadomości, uwzględniając potrzebę i wymagania miejscowej ludności.

5) Związek będzie nastawał na największą oszczędność i zmniejszenie wydatków państwowych, znacznych etatów służbowych, zapomóg i t. p.; zmniejszenie ilości urzędników i polepszenie bytu niższych urzędników wszystkich dekasteryi; zniesienie dzierżaw, jako wynagrodzenia; zniesienie zbytecznych dla państwa i narodu instytucyi i uprzywilejowanych zakładów naukowych; bezwzględne zrównanie praw obywatelskich i politycznych dla wszystkich stanów i ustanowienie asekuracyi państwowej dla robotników fabrycznych i rzemieślników.

6) Związek będzie się domagał ustanowienia podatków równomiernych dla wszystkich, stosownie do dochodów i środków, z uwolnieniem biednych i nieposiadających od wszelkich podatków; zniesienia podatku uwłaszczeniowego i systemu paszportowego, jako ostatnich przeżytków poddaństwa.

7) Wierząc w twórczą, wspólną pracę wszystkich narodowości Rosyi w Dumie Państwowej, obawiając się wszelkich autonomii, jako początku rozdziału Rosyi, Związek będzie domagał się nadania nie-rosyjskim narodowościom, zaludniającym Rosyę, najdalej idącego miejskiego i ziemskiego samorządu miejscowego i wprowadzenie języka ojczystego do szkół początkowych i sądów lokalnych.

Związek Ojczysty.

1) Za najpierwsze i zasadnicze założenie swego programu związek ojczysty uznaje całość i niepodległość państwa rosyjskiego, z uwzględnieniem dla kresów tylko takich, usprawiedliwionych warunkami lokalnymi odrębności, któreby nie naruszały jedności Rosyi.

2) W stosunku do nie-rosyjskiej ludności Rosyi, związek ojczysty uznaje za obowiązek państwa troskę o prawne interesy i współdziałanie gospodarczemu i kulturalnemu rozwojowi tej ludności. Ale związek nie może zgodzić się z tem, aby naród, który na swych barkach wyniósł ciężar tworzenia się i cementowania państwa rosyjskiego, był w niewoli u obcoplemieńców. Rosya przedewszystkiem dla rosyjan,—oto niezłomne przeświadczenie związku.

3) Historia Rosyi wykazuje, że państwo krzepło i rozwijało się pod berłem i opieką władzy cesarskiej. Swiadomość potrzeby tej władzy stale istnieje w narodzie rosyjskim, w oczach którego jest ona jedynie prawną i dobroczynną władzą.

Dlatego to członkowie związku ojczystego z całą stanowczością wypowiadają się przeciwko dalszemu osłabieniu władzy cesarskiej, zwołaniu konstytuancy i zaprowadzeniu u nas takiego urzędzenia parlamentarnego, przy którym (wbrew istniejącym urządzeniom, naprzk. w Państwie Niemieckiem i Stanach zjednoczonych) ministrowie są mianowani obowiązkowo z pośród większości izby i odpowiedzialni są przed izbą, a nie przed przedstawicielem państwa.

4) Nie protestując przeciwko rozszerzeniu prawa wyborczego, związek wypowiada się jednakże z całą stanowczością przeciwko nadaniu takowego w równej mierze wszystkim.

Bezpośrednie głosowanie, zdaniem związku, ze względu na geograficzne i bytowe warunki Rosyi, nie może być wprowadzone bez jawnego niebezpieczeństwa dla państwa, ponieważ przy takim głosowaniu w Dumie państwowej mogą otrzymać przewagę elementy wywrotowe.

5) Uznając zasadę tolerancyi religijnej i nie mając zamiaru zmuszać innych do wyznawania prawosławia, lub też środkami przymusowemi zatrzymywać w łonie cerkwi prawosławnej tych ludzi, którzy od niej idejowo oderwali się — związek sądzi, że kościół prawosławny powinien, jak dawniej, być panującym, korzystając nie tylko z niezależności, ale i ze specjalnych prerogatyw i szacunku.

6) Uznając, że nadana Rosyi swoboda polityczna może być rozsądnie urzeczywistniona przy wystarczającej oświacie ludowej i że oświata wogóle jest niezbędnym warunkiem wszelkiego ekonomicznego i kulturalnego rozwoju, związek żąda jaknajwiększego rozpowszechnienia ogólnego i zawodowego nauczania początkowego, ale jednocześnie wymaga, aby w szkole nie tylko uczono, lecz również wychowywano w duchu religijnym i patryotycznym, wpajając w wychowañców szacunek dla rodziny i prawa.

7) Sprawa włościańska powinna zająć pierwsze miejsce w akcji rządowej.

Polityka ekonomiczna, która do obecnej chwili zmierzała wyłącznie do rozwoju przemysłu, budowy dróg żelaznych i do osiągnięcia finansowego i budżetowego stanu pomyślnego, powinna rozciągnąć opiekę nad rolnictwem.

W miejscowościach o małorolnej ludności należy zająć się powiększeniem działów włościańskich, w każdym jednakże razie nie w drodze przymusowego wywłaszczenia majątków prywatnych posiadaczy, ale popieraniem ruchu przesiedleńczego na rządowe i inne ziemie, jak również rozszerzeniem i skierowaniem na właściwe tory działalności banku włościańskiego. W żadnym razie operacje banku włościańskiego nie powinny zmierzać do nadmiernego zmniejszenia wielkiej i średniej własności, która stanowi dla włościan nie tylko źródło do zarobków, ale i wzorów rolno-gospodarczych ulepszeń.

Szczególną wagę przywiązuje związek do tych zarządzeń, które zmierzają do podniesienia, tak niskiej obecnie, wydajności ziem włościańskich. Pomoc w celu zniesienia szachownicy i rozsiedlanie włościan na terenie nadziału

(chutory, przysiółki), ułatwienie rozgraniczenia niedostępnego obecnie dla włościan, organizowanie taniego kredytu dla rolno-gospodarczych ulepszeń, spłata przy działach rodzinnych, przesiedlaniu się i t. p., rozpowszechnienie wiedzy rolno-gospodarczej pośród mas ludowych i hojne popieranie inicjatywy ziemstw, dążącej do ulepszenia rolno-gospodarczych, — oto są niektóre z tych środków zaradczych w tej dziedzinie, przyjęte przez związek pod uwagę.

Nagłącą potrzebą jest popieranie drobnego przemysłu, bez którego większa część włościan pozostaje podczas miesięcy zimowych bez zajęcia.

Na równi z ekonomicznymi zarządzeniami należy pomyśleć o usunięciu nieściśłości jurydycznej w stosunku do prywatnych obywatelskich praw włościan, która nie daje określonego punktu oparcia i ujemnie wpływa na cały rodzinny i majątkowy byt włościan. W prawodawstwie włościańskim należy rozstrzygnąć sprawę gminnego władania, w duchu ułatwienia włościanom wyjścia z władania gminnego.

8) Polepszenie warunków bytu robotników również domaga się opieki rządu, przyczem należy brać pod uwagę prawdziwe potrzeby robotników, a nie pretensje o charakterze politycznym i nie należy zapominać o potrzebach przemysłu. Koniecznym jest przytem zabezpieczyć chcącym spokojnie pracować swobodę i bezpieczeństwo przy pracy, broniąc ich od gwałtów zrewolucjonizowanej, często nieznaczej; mniejszości.

9) Należy zapewnić bezpieczeństwo osób i majątków w miastach i po wsiach, nie pozwalając na występłą propagandę, która obecnie prowadzona jest jawnie i bezkarnie. Jednocześnie należy niezwłocznie w drodze prawnej określić granicę nadanej ludności swobody słowa i prasy, zebrań i związków. Związek ojczysty przypisuje wielkie znaczenie bezwzględnemu poszanowaniu prawa i zasadzie praworządności. Bez tego wszelka wolność przeistacza się w samowolę i gwałt, nie pozostawiając miejsca dla prawdziwej wolności obywatelskiej. Potwierdzają to fakty, które obecnie są na porządku dziennym. Swoboda zebrań wyraża się przez mityngi, na których jawnie wzywa się do zbrojnego powstania i zabójstw. Swoboda prasy wyraża się w bezkarnym wzywaniu do podobnej walki zbrojnej, w wyszydzaniu rządu i podburzaniu niespokojnych elementów przeciwko spokojnej ludności. Wolność związków dopro-

wadziła do wytworzenia się jakgdyby państw w państwie, z któremi rząd zmuszony jest liczyć się i które drogą proklamowania strejków generalnych zatrzymują życie państwowe, społeczne i ekonomiczne w kraju i tem sprowadzają na ojczyznę wielkie klęski. Wreszcie strejki z narzędzia walki ekonomicznej, broniącego interesów robotniczych, przetrwały się w narzędzie walki politycznej o jawnie rewolucyjnym charakterze, przeniknęły do sfery nauczających i uczących się, zawodów wyzwolonych, a nawet do sfery urzędników państwowych, przyczem temu towarzyszą niesłychane gwałty i nieporządki. Jedyne wyjściem z tego ciężkiego i nieznośnego położenia jest wydanie odpowiednich praw, stanowcze zastosowanie ich w praktyce i surowe karanie tych, którzy prawo gwałcą.

10) W każdym państwie, przy takim lub innym urządzeniu, konieczną jest silna i stanowcza władza państwowa. Bez niej nietylko niepodobieństwem jest wprowadzenie reform, jakich wymaga chwila, ale naruszony będzie prawidłowy bieg życia państwowego. Państwu, w którym nie ma takiej władzy, zagrażają wszystkie okropności anarchii i nieunikniony upadek. Mając jasną świadomość tej prawdy, Związek Ojczysty nalega na wzmocnienie i odnowienie władzy rządowej w Rosyi, zerwanie z systemem ciągłych ustępstw i pobłażliwości, bo taki system wpaja w ludność wiarę w bezsilność rządu, zwiększa ilość zwolenników gwałtów i potęguje ich zuchwalstwo. Zawsze, a szczególnie teraz, z powodu wprowadzenia nowego prawodawstwa, koniecznem jest, aby punktem oparcia dla rządu była opinia publiczna, ale opinia całego kraju, a nie poglądy przedstawicieli poszczególnych grup. Wychodząc z tego założenia, Związek Ojczysty uważałby za błąd przyjęcie rezulucyi zjazdu moskiewskiego ziemskich i miejskich działaczy za opinię całej Rosyi. Zupełne zrównanie praw wszelkich wyznań, doprowadzenie władzy cesarskiej do zera, rozczłonkowanie państwa — nie znajdują uznania wśród narodu rosyjskiego, przeciwnie wywołują protest i oburzenie.

11) Związek Ojczysty uważa za swój obowiązek wypowiedzieć się w kierunku niezbędności jaknajsurowszego stosunku społeczeństwa do ruchu rewolucyjnego. Tylko drogą zakończenia rozruchów przez władze, przy poparciu i współczuciu ze strony społeczeństwa można uniknąć krwawych ruchów ludowych, które tu i owdzie już się rozpo-

częły. Ta zemsta ludowa zagraża państwu nieobliczalnymi nieszczęściami, mogłaby krwią zalać całą Rosyę i wywołać w kraju wszystkie okropności anarchii.

12) Najskuteczniejszym środkiem do uspokojenia kraju i przywrócenia praworządności, jest według zdania Związku, niezwłoczne zwołanie Dumy Państwowej. Stanowienie najważniejszych praw bez rozpatrzenia w drodze prawodawczej jest zdaniem Związku, w najwyższym stopniu szkodliwe i przeczy również zasadniczym naszym prawom. Prawa niezbędne na dziś, powinny być, oczywiście, wydawane niezwłocznie, alejako przepisy tymczasowe, podlegające rewizji Dumy.

13) W armii rosyjskiej Związek Ojczysty widzi przedstawicieli honoru Rosyi i obrońców porządku państwowego i ogólnego bezpieczeństwa. Związek z oburzeniem protestuje więc przeciwko wszelkim napaściom i narzekaniom, na które były narażone ze strony partji skrajnych niektóre oddziały armii, a w ich liczbie sławne wojsko kozackie. Z takim samym oburzeniem Związek odrzuca myśl o możliwości usunięcia wojska z miast i wyraża armii najgorętszą wdzięczność za pełną poświęcenia i ciężką służbę, którą pełni w obecnej ciężkiej i niebezpiecznej chwili. Z całą stanowczością wypowiada się Związek przeciwko zamiarowi utworzenia milicyi przez miejskie instytucje społeczne.

14) Na zakończenie Związek wyraża swe niezbite przeświadczenie o potrzebie zjednoczenia się wszystkich partji, które dążą do opanowania nieporządków, w celu prowadzenia walki z ruchem rewolucyjnym i wypracowania wspólnego planu walki, co nie przeszkadza każdej poszczególnej partji zachować swe odrębne cechy i samodzielność organizacyjną.

Zgromadzenie Rosyjskie.

I.

Cerkiew prawosławna powinna i nadal zachować w Rosyi prawa zwierzchnicze. Należy jej nadać samorząd i swobodę życiową. W sprawach państwowych ważniejszych z jej opinią powinny się liczyć władze prawodawcze. Nadanie parafii praw i atrybucyi gminy kościelno-obywatelskiej, powinno być nadal podstawą urządzeń kościelnych i państwowych, a jednocześnie ogniwem łączącym.

II.

Samowładztwo Cesarskie powinno się opierać na ciągłej jedności Cesarza z ludem.

III.

Cesarz Samowładczy nie może być utożsamiony przez naród rosyjski z Rządem, przeto ten ostatni odpowiada za wszelką politykę szkodliwą dla prawosławia, samowładztwa cesarskiego i narodu rosyjskiego.

IV.

Samowładztwo Cesarskie, stanowiąc główną rękojmię wypełnienia przez Rosyę przypadającej na nią, misyi wszechświatowo chrześcijańskiej, jednocześnie stanowi gwarancję zewnętrznej potęgi państwowej i wewnętrznej jedności.

V.

Oświata w Rosyi powinna wyrastać i umacniać się na tych samych zasadach, na jakich wyrosła państwowość rosyjska, przeto szkoła państwowa, nie rosząc pretensyi do kulturalnego samorządu poszczególnych narodowości w Rosyi, powinna być szkołą rosyjską.

VI.

Rosyjski język jest językiem państwowym, wszystkie instytucje państwowe powinny używać go, stale i stanowczo dążąc do wprowadzenia jedynie tego języka we wszystkich dziedzinach życia państwowego.

VII.

Bojowa sprawność lądowych i morskich sił wojennych, obrona granic państwa i wojskowe środki komunikacji powinny być doprowadzone do doskonałości, odpowiadającej godności Rosyi, przyczem to, co jest potrzebne do obrony państwowej, powinno być wytwarzane wewnątrz kraju za środki i pracą ludu rosyjskiego, a ciężar utrzymania sił wojennych powinien być równomiernie rozdzielony pomiędzy ludnością całego państwa.

VIII.

Kwestye plemienne w Rosyi powinny być rozstrzygane stosownie do chęci poszczególnej narodowości służenia Rosyi i narodowi Rosyjskiemu w sprawie osiągnięcia celów ogólnopństwowych. Wolny od uciskania życia miejscowego, rząd na kresach powinien w pierwszym rzędzie uwzględniać potrzeby ogólnopństwowe i ochraniać prawne prerogatywy rosyjskich ludzi. Wszelkiego rodzaju próby podziału Rosyi w takiej lub innej formie pod żadnym pozorem nie mogą być dopuszczalne. Rosya jest jedna i niepodzielna.

IX.

Kwestya żydowska powinna być rozstrzygnięta przez rząd oddzielnie od wszelkich innych kwestyi plemiennych,

a to ze względu na trwającą żywiolową nienawiść żydów do chrześcian i nie-żydowskich narodowości i dążenie żydów do wszechświatowego panowania.

X.

Nadane przez Cesarza naszego dla dobra narodu rosyjskiego swobody, ogłoszone w manifeście z dn. 17/30 października 1905 r., powinny być uwarunkowane prawami, broniącemi jednostki, społeczeństwo i państwo od nadużywania ich, a swobody powinny być bronione od pogwałcenia ze strony urzędników państwowych, społecznych i instytucyi, bez względu na to, czy te wykroczenia wyrażą się w formie nadużywania, czy też bezczynności władz.

XI.

Polityka gospodarcza powinna kierować się poglądem na Rosyę, jako na kraj w pierwszym rzędzie o włościańskiej ludności i rolniczy, powinna więc zmierzać do poprawy bytu włościaństwa w drodze podniesienia rolnogospodarczej kultury, rozwoju drobnego przemysłu i powiększenia rolnych działów włościańskich. Szczególną uwagę zwrócić należy na podniesienie rdzennego centrum rosyjskiego.

XII.

Polityka finansowa i ekonomiczna Rosyi powinna być skierowana do uwolnienia Rosyi od wpływu giełdy i rynków zagranicznych i powinna przyczyniać się do powstawania rosyjskich przedsiębiorstw przemysłowych i współdziałać pracy produkcyjnej.

XIII.

Tak tedy, głównem zadaniem działalności rządu państwowego z samowładczym Cesarzem na czele, połączonego z ludem, powinno być dobro ludu, przyczem państwo, pozostawiając dostateczny zakres dla samorządu lokalnego, powinno pilnować, aby ten samorząd nigdzie nie dążył do ograniczenia rosyjskich interesów narodowych, wyznaniowych, umysłowych, gospodarczych, praworządnych i politycznych.

Związek wolności, prawdy i pokoju.

Uwaga. Program tej partji jest umieszczony na końcu i w nienależnym porządku między innymi Partjami, ponieważ otrzymaliśmy go w czasie druku „Programów”.

I. Nienaruszalna monarchia z udziałem w prawodawstwie przedstawicieli ludowych.

inicjatywa prawodawcza przysługuje Cesarzowi i przedstawicielom ludowym („Konstytucya“). Żadne prawo nie może być ustanowione bez zgody przedstawicieli ludowych.

Przedstawicielstwo — jednoizbowe.

II. Powszechne prawo wyborcze z zasadą równego, bezpośredniego i tajnego głosowania z udziałem wszystkich pełnoletnich (21 lat) obojga płci, nie pozbawionych sądownie prawa wyborczego.

III. Jednolitość i nierozdzielność państwa.

W szkołach z obcym nie-rosyjskim językiem wykładowym po wykładzie religii (w języku miejscowym) pierwsze miejsce zajmuje język rosyjski; narówni z rosyjskim — język miejscowy.

We wszystkich administracyjnych, sądowych i społecznych (z wyborów) instytucjach, na kresach, akta — w języku rosyjskim i miejscowym.

IV. Daleko idący samorząd miejski i zupełne równoprawnienie obywatelskie.

Naturalne zgrupowania terytoryalne mogą stwarzać kolektywne ziemstwa (sejmy z prawem prawodawstwa w zakresie spraw miejscowych i zupełnie zgodne z ogólnopañstwowymi prawami i interesami).

Konstytucya w Finlandyi i stosunek do całości państwa pozostają bez zmiany.

Wszzechstanowa gmina.

Zniesienie instytucyi naczelników ziemskich i specjalnego sądu włościańskiego.

Zniesienie wszelkich ograniczeń w prawach poszczególnych stanów, narodowości i wyznań.

Zupełna swoboda wyjazdów do wszelkich miejscowości w państwie i zagranicą.

Zniesienie systemu paszportowego.

V. Energiczny, niesprzedajny, humanitarny rząd, naczynany przez Cesarza, pod kontrolą Jego i przedstawicieli ludowych.

Ministrowie są wybierani z pośród przedstawicieli ludowych i ustępują po wyrażeniu im przez większość nieufności.

Oddawanie urzędników pod sąd za przestępstwa i niespełnianie obowiązków, na żądanie przedstawicieli państwowych i terytoryalnych: „wzajemna kontrola“.

Rzeczywista kontrola nad finansami ze strony przedstawicieli ludowych.

Radykalna reforma instytucyi policyjnych.

VI. Niezależność i nierugowalność sędziów (z wyjątkiem przestępnej akcji i sprzedajności.

Zupełne przywrócenie do życia i stały rozwój instytucyi sędziów przysięgłych dla wszelkich spraw sądowych kryminalnych, religijnych, politycznych, prasowych, z wyjątkiem drobnych, podlegających kompetencji sądu pokoju. Sędziów pokoju wybiera społeczeństwo. Przed sądem wszyscy są równouprawnieni.

Zamiana więzień wszelkich typów na rzeczywiste instytucje poprawczo-wychowawcze: pożyteczna, nie przeciążająca praca, szkoły, a dla życzących sobie — pogawędki duchowne.

Bezwzględne zniesienie kary śmierci.

Warunkowe wyroki. Uwalnianie przed terminem zaślugujących na to. Zapewnienie wszystkim uwolnionym możliwości do egzystencji (praca, stanowisko w społeczeństwie).

VII. Armia i flota. Silna obrona państwowa (samobrona). Zerwanie raz na zawsze z tendencją podbojów.

Stopniowe zawieszenie działań wojennych i zaprowadzenie przez państwa kulturalne obowiązkowych międzynarodowych sądów rozjemczych.

Rzeczywista opieka nad rodzinami niższych stopni wojskowych i inwalidów. Skrócenie terminu służby w wojsku do 2-ch lat dla wszystkich, w marynarce do 4-ch lat z specjalnymi prerogatywami w rezerwie i dymisyonowaniu. Ludzkie obchodzenie się przy konsekwentnem przestrzeganiu dyscypliny. Wszechstronna poprawa bytu niższych stopni w wojsku. Zniesienie wszelkich ulg, z wyjątkiem rodzinnych, tam gdzie zachodzi rzeczywista potrzeba. Zniesienie instytucji deńszczyków (z wyjątkiem usług dla oficerów w czasie manewrów i pochodów).

Liczenie się z poglądem religijnym (po sprawdzeniu) tych, którzy patrzą na służbę w wojsku jako na rzecz grzeszną; zastąpienie służby w wojsku odpowiednio do sił, poważną i pożyteczną dla państwa pracą fizyczną (zaleśnianie, osuszanie błot, służba w straży ogniowej, szpitalach i t. p.).

VIII. System podatkowy — postępowo-dochodowy: podatek na zbytkowne wytwory; przedmioty potrzebne do codziennego użytku są wolne od podatku.

IX. Poprawa bytu mas ludowych.

1) Włóścianie: nadziały, przesiedlanie i obowiązkowe dzierżawy po umiarkowanych i sprawiedliwych cenach; kredyt i wzorowe gospodarki typu chłopskiego, kursy rolne dla dorosłych.

Do czasu rozstrzygnięcia przez przedstawicieli ludowych kwestyi agrarnej — należy natychmiast oddać rolnikom w rzeczywiste władanie taką ilość ziemi i na takich warunkach, aby zapewnić przyzwoitą egzystencję. Prywatnych posiadaczy wynagradza rząd. Wielka prywatna własność jest pożądaną i konieczną jako środek osiągnięcia wyższej kultury rolnej i winna być przez rząd normowana.

Ustanowienie rolnych komisji rozjemczych w skład której wchodzi jednakowa ilość przedstawicieli od drobnych rolników (bez stanowej różnicy) i wielkich posiadaczy, przyczem strony mogą powołać jednego agronoma i prawnika pod przewodnictwem członka instytucji sądowej.

2) Robotnicy, niższa służba i służba domowa: pensya, albo norma zarobkowa, zapewniająca możność porządnego

odżywiania się, ubrania i mieszkania.

Obowiązkowe dostarczanie pracy przez rząd, czy też społeczeństwo, podczas kryzysów.

Codzienny i niedzielny odpoczynek, zapewniające fizyczne i duchowe zdrowie i możliwość społecznego i umysłowego rozwoju.

Postępowanie nie uwłaczające godności osobistej, należne równouprawnionym obywatelom.

Opieka nad starcami i inwalidami pracy jest obowiązkiem rządu i społeczeństwa z udziałem pracodawców i pracujących.

Zagwarantowane prawem pośrednictwo między pracodawcami i pracownikami.

Szczególnie baczna kontrola ochronna nad małoletnimi robotnikami. Ochrona kobiet. Ochrona zdrowia robotników:

3) Zniesienie żebractwa. Opieka nad kalekami i nieuleczalnie chorymi; obowiązkowa odpowiednia praca, opieka nad dziećmi, zmuszaniem do żebractwa.

4) Walka z pijaństwem, wszelkimi nadużyciami i deprawującymi rozrywkami i zabawami i t. p. bez różnicy w jakiej klasie ma to miejsce -- drogą umoralniania (po części prawodawczą).

X. Oświata ludowa. Obowiązkowe i bezpłatne nauczanie od 7-miu do 15 lat. Ułatwienie na szeroką skalę możliwości średniego i wyższego wykształcenia dla niezamożnych, w stosunku do ich zdolności i pilności: zwiększenie ilości szkół; stypendya państwowe, społeczne, prywatne i t. p. Kursa wieczorne, lekcye, kursa dla małoletnich i dorosłych, którzy nie otrzymali wykształcenia; „uniwersytety ludowe“. Biblioteki.

Radykalna zmiana systemu w szkołach we wszelkich kierunkach.

Poprawa ekonomicznego i społecznego bytu nauczycieli ludowych.

Zupełna swoboda prywatnego nauczania, zakładania i prowadzenia szkół prywatnych i odpowiedzialność przed sądem.

XI. Wolny kościół w wolnem państwie: stopniowe zniesienie wszelkiej opieki państwowej i subsydiowania tego lub innego wyznania. Prawo do propagowania ewangelicznych praw i kultu miłości.

Żaden człowiek w państwie rosyjskiem niepowinien być zmuszany przez prawo państwowe do takiej lub innej religii, do takiego lub innego sposobu modlenia się.

Prowadzenie metryk i t. p. dla wszelkich wyznań powinna uskutecznić specjalna instytucja.

XII. Rzeczywiste wprowadzenie w życie czterech wielkich swobód: 1) swoboda osobista: radykalna reforma areztowań na skutek podejrzenia i trzymania w więzieniu do sprawy; przywrócenie do czci i zwrot strat poniesionych: odpowiedzialność sądowa przedstawicieli władzy za dowolne pozbawienie swobody; 2) wolność sumienia 3) wolność słowa (ustnego i w druku) — odpowiedzialność sądowa za namawianie do przestępstw i występków; 4) wolność związków i zebrań.

Spis Programów.

1) Socyalni-demokraci	1.
2) Socjaliści-Rewolucjoniści	8.
3) Radykali	16.
4) Wolnomyślni	19.
5) Konstytucjoniści-Demokraci	42.
6) Związek konstytucyjny demokratyczny	51.
7) Umiarkowani Postępowcy	59.
8) Partja Postępowo-Ekonomiczna	63.
9) Partja narodowo-gospodarcza	68.
10) Wszechrosyjski związek handlowo-przemysłowy	70.
11) Związek 17(30) października	71.
12) Partja porządku prawno-państwowego	79.
13) Monarchiści Konstytucjonaliści (Caryści)	83.
14) Narodowy wszechstanowy związek rosyjski	85.
15) Związek Ojczysty	87.
16) Zgromadzenie Rosyjskie	92.
17) Związek wolności, prawdy i pokoju	95.